

Rapportage Opdrachtgever

Van Landbouw naar Natuur?

Kennisleemten bij particulier natuurbeheer

September 2003

ANIMAL SCIENCES GROUP
WAGENINGEN **UR**

Rapportage Opdrachtgever 113 0663 0000

Van Landbouw naar Natuur?

Kennisleemten bij particulier natuurbeheer

M.J.E. Braker

September 2003

Voorwoord

Natuur- en Landschapsontwikkeling ten behoeve van de bescherming van planten- en diersoorten en ten behoeve van recreatie is steeds belangrijker geworden in Nederland. In 1990 is hiervoor in het natuurbeleidsplan de Ecologische Hoofdstructuur ontwikkeld. Deze is bedoeld om natuurgebieden uit te breiden en aan elkaar te verbinden en zo het leefgebied van planten en dieren uit te breiden.

Uitbreiding van natuurgebieden vond en vindt in eerste instantie voornamelijk plaats door het aankopen van landbouwgronden door de overheid. Het beheer in deze gebieden wordt uitgevoerd door natuurbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer of Provinciale Landschappen.

Omdat de kosten van het aankopen van landbouwgrond en het beheren van natuur hoog zijn, wordt er gezocht naar andere manieren van natuurbeheer. Eén van deze manieren is om het voor particulieren en agrariërs mogelijk te maken om natuur te beheren. Hiervoor is in 2000 het Programma Beheer in werking gesteld. Deze subsidieregeling maakt het voor particulieren en agrariërs mogelijk om natuur te beheren en op deze manier een bijdrage te leveren aan de Ecologische Hoofdstructuur. In de politiek wordt de laatste jaren meer nadruk gelegd op natuurontwikkeling en natuurbeheer door particulieren en agrariërs om zo de doelstelling van de Ecologische Hoofdstructuur in 2018 te bereiken. Daarnaast wordt ook de mogelijkheid geboden om natuur te ontwikkelen en te beheren buiten de Ecologische Hoofdstructuur.

Om het gebruik van de regeling te stimuleren is het belangrijk om te weten welke kennis agrariërs nodig hebben om over te gaan tot particulier natuurbeheer. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft daarom het Praktijkonderzoek van de Animal Sciences Group van Wageningen UR gevraagd onderzoek te doen naar de kennisleemten bij agrariërs over de omzetting van landbouwgrond in natuurterrein en om aan te geven welke oplossingen hiervoor zijn. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van het onderzoeksprogramma Multifunctionele Bedrijfssystemen.

Dit rapport geeft een indruk van de kennisleemten bij agrariërs en andere factoren die voor agrariërs een rol kunnen spelen bij het overgaan tot particulier natuurbeheer. Met dit rapport wil het Praktijkonderzoek een bijdrage leveren aan de kennis over de werking van Subsidieregeling Natuurbeheer binnen Programma Beheer en aan het oplossen van problemen die agrariërs nu ondervinden.

F. Mandersloot
Manager Onderzoek

Samenvatting

Met het in het leven roepen van de Ecologische Hoofdstructuur in 1990, wordt er gewerkt aan natuurontwikkeling in Nederland. Om naast uitbreiding van natuur door aankoop van landbouwgronden ook particulieren en agrariërs in de gelegenheid te stellen natuur te beheren, is in 2000 het Programma Beheer met de onderdelen Subsidieregeling Natuurbeheer (SN) en Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN) in gebruik genomen. Voor het welslagen van de aanleg en beheer van natuur door particulieren en agrariërs en daarmee het effect van de subsidieregelingen, is het echter belangrijk om te weten welke kennis nodig is. Een analyse is nodig om oplossingen voor de verbetering van het kennisaanbod aan te geven.

In dit onderzoek zijn op basis van literatuurstudie en interviews de belangrijkste kennisleemten en belangrijke factoren in beeld gebracht die van invloed zijn op de keuze tot overgaan op particulier natuurbeheer. Hieruit blijkt dat de kennisleemten een (kleine) beperkende factor vormen voor omzetting naar natuur. Overige factoren vormen een grotere beperking, met name de huidige invulling van de regelgeving in Programma Beheer en de gevolgen van de omzetting voor het bedrijf.

Er zijn vijf fasen in de kennisbehoeften van agrariërs. Hieronder volgt een analyse van de kennisbehoefte per fase met aanbevelingen hoe per fase aan deze behoefte kan worden voldaan.

1. **Beeldvorming.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan algemene informatie met betrekking tot particulier natuurbeheer. Hierbij hoort informatie over wat particulier natuurbeheer precies inhoudt, de regelgeving, subsidiemogelijkheden, voorwaarden en eisen voor particulier natuurbeheer, natuurbegrenzing en ontwikkelingsvisies in de provincie en bestemmingsplannen in de gemeente, etc. De agrariër moet voor zichzelf bepalen of hij geschikt is voor particulier natuurbeheer en tot particulier natuurbeheer wil overgaan. Verhalen van collega-agrariërs die deze stap hebben gemaakt, kunnen behulpzaam zijn bij het maken van een inschatting of hijzelf over wil gaan tot particulier natuurbeheer.
2. **Analyse.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie die hen kan helpen om een inschatting te maken van de gevolgen van particulier natuurbeheer voor het eigen bedrijf. Hierbij moet onderscheid gemaakt worden in de uitgangssituatie van de agrariër. Agrariërs die hun bedrijf beëindigen hebben vooral informatie nodig over de economische gevolgen van particulier natuurbeheer. Het in eigendom kunnen houden van land en de bedrijfswooning spelen hierbij een belangrijke rol.
Agrariërs die een gedeelte van de beschikbare grond omzetten in particulier natuurbeheer hebben voornamelijk behoefte aan informatie over de gevolgen voor MINAS en mestrechten, naast de economische gevolgen voor het bedrijf. Ook informatie over de gevolgen van natuurontwikkeling en planologische schaduwwerking voor de voortgang van het bedrijf zijn belangrijk.
Voor beide groepen is persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering als van wet- en regelgeving gewenst.
3. **Planvorming.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie die hen kan helpen bij het bepalen van de pakketkeuze en die kan adviseren en assisteren bij de subsidieaanvraag en bij het aanvragen van de bestemmingswijziging en de benodigde vergunningen. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering, ecologie en landschaps- en natuurbeheer als van wet- en regelgeving is hier gewenst.
4. **Inrichting.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie over de aanleg en inrichting van het terrein om de natuurdoelen uit het gekozen pakket te behalen. De inrichting van het terrein kan aan derden worden uitbesteed. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering, ecologie en landschaps- en natuurbeheer als van wet- en regelgeving is hier gewenst.
5. **Beheer.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie over het beheer van het terrein om de natuurdoelen uit het gekozen pakket te behalen. Het beheer van het terrein kan aan derden worden uitbesteed. Wanneer het beheer door de agrariër zelf wordt uitgevoerd, is afhankelijk van de moeilijkheidsgraad van het beheer, opleiding gewenst. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering, ecologie en landschaps- en natuurbeheer als van wet- en regelgeving is hier gewenst.

Aanbevelingen per fase

Particulier natuurbeheer kan in de beeldvormingsfase en analysefase gestimuleerd worden door voorlichting en communicatie te verbeteren vanuit het Ministerie van LNV naar particulieren en agrariërs toe. Bestaande handleidingen en brochures lijken vooralsnog niet bekend of niet te voldoen. Een regionale handleiding die aansluit bij de kennis van agrariërs en die is gericht op de mogelijkheden binnen de regio en die de juiste aanspreekpunten aanlevert, wordt voorgesteld als een mogelijke oplossing voor dit gebrek aan informatie.

Daarnaast blijkt bij de beeldvorming contact met ervaren collega-agrariërs waardevol vanwege gezamenlijke leefwerelden (boeren leren van boeren).

Voor de laatste fasen in het omzettingsproces zorgt de huidige invulling van Programma Beheer ervoor dat agrariërs advies moeten inwinnen bij deskundigen. Hierbij geldt tevens dat agrariërs via eigen wegen geen makkelijk aanspreekpunt hebben die voldoende kennis bezitten over particulier natuurbeheer. De volledige kennis over particulier natuurbeheer is te verkrijgen bij natuurbeherende instanties en advies- en ingenieursbureaus welke niet algemeen bekend en toegankelijk zijn voor agrariërs. Er moet daarom een makkelijk aanspreekbaar informatiepunt gecreëerd worden dat voor agrariërs makkelijk te vinden is, dat aansluit bij voor agrariërs bekende informatiepunten en dat communiceert in begrijpelijke taal. De huidige groenloketten en informatiepunten in de verschillende provincies zijn nog niet voldoende bekend bij agrariërs of voldoen niet.

Summary

In 1990 the National Ecological Network (Ecologische Hoofdstructuur, EHS) was introduced to ensure nature development in The Netherlands. In 2000 the Management Programme (Programma Beheer) was introduced, which contains two subsidy schemes, Subsidy Scheme Nature Conservation (Subsidieregeling Natuurbeheer, SN) and Subsidy Scheme Agricultural Nature Conservation (Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer, SAN). These schemes enable private individuals and farmers to manage nature. For successful lay-out and maintenance of nature by private individuals and farmers and thus for successful subsidy schemes it is important to know which knowledge is needed to switch to private nature conservation. This knowledge is needed in order to give solutions to the problems in the knowledge supply.

In this research, which is based on a literature review and interviews, the most important knowledge gaps and factors that influence the choice to switch to private nature conservation are described. This shows that knowledge gaps are a (small) limiting factor to switch to private nature conservation. Other factors form a larger limitation, primarily the current outline of the Management Programme (Programma Beheer) and the implications for the farming practice.

There are five phases in the knowledge needs of farmers. An analysis of the knowledge needs per phase follows below with the recommendations per phase how these needs can be fulfilled.

1. **Image.** In this phase farmers need general information on private nature conservation. This includes information on what private nature conservation exactly entails, about the rules and regulations, subsidy possibilities, conditions and demands for private nature conservation, limitations in nature development areas, development visions for the area and area planning of the municipality, etc. The farmer has to decide for himself if he is able to introduce private nature conservation and if he wants to switch to private nature conservation. Advice from fellow-farmers who have switched to private nature conservation can be very helpful in making a judgement if he himself wants to go into private nature conservation.
2. **Analysis.** In this phase farmers need information that can help to make a judgement about the consequences of private nature conservation for the own farm. It is necessary that a distinction is made in the point of departure of the farmer. Quitters (complete conversion) need information on the economic consequences of the switch. To maintain ownership over the land and buildings plays an important role here.
Farmers (partial conversion) need information about the consequences for the Mineral Reporting System (Mineralen Aangifte Systeem, MINAS), manure production rights (mestrechten), next to the economic consequences. Information on limiting legislation because of nature development for the continued existence of the farm is important. Personal advice from an advisor who has knowledge on agricultural practice as well as rules and regulations is needed.
For both groups personal advice from an advisor is needed, who has knowledge of the agricultural practices as well as knowledge on rules and regulations.
3. **Plan making.** In this phase farmers need information that can help him to decide on the choice of the nature conservation package. They need advice and assistance in the subsidy application and the application of function change and other permits needed.
4. **Lay-out.** In this phase farmers need information on the lay-out and construction of nature to meet the goals set in the chosen nature conservation package. The lay-out and construction can be contracted out to a third party.
5. **Maintenance.** In this phase farmers need information about the maintenance to meet the goals set in the chosen nature conservation package. The maintenance can be contracted out to a third party. When maintenance is executed by the farmer himself schooling is desirable depending on the difficulty of the maintenance.
In the plan making phase, the lay-out phase and the maintenance phase, personal advice from an advisor who has knowledge on agricultural practice, ecology and landscape and nature conservation as well as rules and regulations is needed.

Recommendations per phase

Private nature conservation can be stimulated by better extension and communication towards private persons and farmers in the image and analysis phase by the Department of Agriculture, Nature Conservation and Food Safety. Existing manuals and brochures seem to be unknown or do not meet the needs. A regional manual which corresponds with the knowledge of farmers, that is aimed at the possibilities of the region and that gives the right contacts for further assistance, is proposed as a possible solution for this lack of information. Furthermore,

contact with experienced fellow-farmers appears to be a useful source of information in the image phase because of common worlds.

The current content of Management Programme (Programma Beheer) makes that farmers need advice on the process from experts in later phases. This also indicates that farmers by their own means do not have an easy access to sources that do have sufficient knowledge on private nature conservation. Nature conservation organisations, advise agencies and engineering agencies who have the complete knowledge on nature conservation are not known and easily accessible to farmers. Therefore, a easily accessible information point is needed, which is easy to find for farmers, that is related to familiar information points for farmers and that communicates in a language farmers can understand. The current information points, which are available in different provinces seems not widely known to farmers or do not meet their needs.

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

Summary

1	Inleiding	1
1.1	Achtergrond	1
1.2	Probleemstelling en onderzoeksvragen	1
1.3	Leeswijzer	1
2	Methoden	3
3	Literatuurstudie	4
3.1	Programma Beheer	4
3.2	Beperkingen Programma Beheer	4
3.2.1	Regelgeving	5
3.2.2	Gevolgen voor de agrarische bedrijfsvoering	5
3.2.3	Financiële en fiscale gevolgen	6
3.3	Redenen van al dan niet deelname aan beheersovereenkomsten	6
4	Resultaten interviews	7
5	Discussie	10
	Factoren bij omzetting naar natuur	10
	Kennisbehoeften	10
	Beperkingen van de studie	11
6	Conclusie en aanbevelingen	12
6.1	Conclusie	12
6.2	Aanbevelingen in het kort	12
	Literatuur	14
	Bijlagen	15
	Bijlage 1 Lijst met geïnterviewde personen	15
	Bijlage 2 Uitwerking interviews	16
	Bijlage 3 Lijst met mogelijke vragen	29

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In 1990 werd overeengekomen dat de natuur- en landschapswaarden in Nederland moesten worden beschermd en uitgebreid om verder verlies van natuur, landschap, planten- en diersoorten te voorkomen. Hiervoor werd de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in het leven geroepen, een netwerk van natuurgebieden dat verspreid ligt over geheel Nederland. Om deze natuurgebieden uit te breiden en aan elkaar te verbinden, wordt landbouwgrond aangekocht en het beheer van deze gronden in handen gegeven van natuurbeheerorganisaties zoals Staatsbosbeheer en de Provinciale Landschappen.

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft deze opzet van aankoop van landbouwgrond voor het ontwikkelen van natuur sindsdien uitgebreid. De overheid biedt particulieren de mogelijkheid om zelf natuur te ontwikkelen op landbouwgrond. Daarnaast wil de overheid de mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer en natuurbeheer door particulieren buiten de EHS uitbreiden. Om deze mogelijkheden te bieden is sinds 2000 de nieuwe subsidieregeling Programma Beheer van kracht. Deze regeling verving ook een aantal oude subsidieregelingen zoals de Regeling Beheersovereenkomsten en Natuurontwikkeling (RBON), de Regeling Simulering Functiebeloning Bossen en Natuurterreinen (FBB) en de Regeling Subsidies Particuliere Terreinbeherende Natuurbeschermingsorganisaties (TBO) (Dienst Landelijk Gebied & LASER, 2002).

Binnen Programma Beheer zijn twee subsidieregelingen ondergebracht, namelijk Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN) en Subsidieregeling Natuurbeheer (SN). Het onderscheid tussen deze twee regelingen ligt onder andere in de functie van de grond. Bij agrarisch natuurbeheer behoudt de grond de functie landbouwgrond, terwijl bij natuurbeheer de functie van de grond natuur is of wordt. Deze studie beperkt zich tot SN.

In het huidige regeerakkoord wordt meer nadruk gelegd op het beheer van natuurgebieden door agrariërs en particulieren bij de realisatie van de EHS in plaats van aankoop van gronden voor natuurontwikkeling door de overheid. Daarnaast krijgt ook het beheer van natuur en groen in de agrarische gebieden buiten de EHS meer aandacht. Vanuit het Ministerie van LNV moet particulier natuurbeheer daarom gestimuleerd worden. Bij particulier natuurbeheer wordt de functie van het land dat nu in eigendom is van agrariërs of particulieren omgezet van landbouwgrond in natuur. Het beheer blijft in handen van de agrariër of particulier. Hierbij is het belangrijk dat aanleg en beheer professioneel wordt uitgevoerd.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij streeft ernaar om een gedeelte van de Ecologische Hoofdstructuur en buiten de Ecologische Hoofdstructuur liggende natuur te laten beheren door agrariërs en particulieren. Het ministerie biedt agrariërs en particulieren de mogelijkheid voor particulier natuurbeheer door het in werking stellen van Programma Beheer. Om de juiste omstandigheden voor agrariërs en particulieren te creëren voor deelname aan particulier natuurbeheer is het, naast het bieden van de juiste regelgeving, belangrijk dat particulieren voldoende kennis hebben voor het overgaan op particulier natuurbeheer.

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft, in het kader van de vrije ruimte van het Onderzoeksprogramma Multifunctionele Bedrijfssystemen (400-V), het Praktijkonderzoek van de Animal Sciences Group van Wageningen UR gevraagd om te onderzoeken welke kennisleemten er bij agrariërs zijn bij het overgaan op particulier natuurbeheer. Daarnaast heeft het ministerie gevraagd om manieren aan te geven waarop deze kennisvragen op de korte termijn kunnen worden weggenomen.

Deze doelen resulteren in de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de belangrijkste kennisleemten bij agrariërs bij het realiseren van tot particulier natuurbeheer?
2. Hoe zijn de kennisleemten op korte termijn weg te nemen?

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de werkwijze van dit onderzoek uitgewerkt.

In hoofdstuk 3 volgt een korte inleiding over Programma Beheer en Subsidieregeling Natuurbeheer (SN). Dit is de regeling die agrariërs in staat stelt om subsidie te verkrijgen voor particulier natuurbeheer. In de literatuurstudie

zal vooral aandacht besteed worden aan de huidige invulling van Programma Beheer en daaropvolgende Subsidieregeling Natuurbeheer en aan de onvolkomenheden die er op dit moment in deze subsidieregeling aanwezig zijn.

Deze onvolkomenheden kunnen, naast de aanwezige kennisleemten, een rol spelen bij de overweging van agrariërs om over te gaan tot particulier natuurbeheer.

In hoofdstuk 4 volgen de resultaten van de interviews die zijn gehouden. Deze interviews zijn gehouden met vertegenwoordigers van advies- en belangenorganisaties en met agrariërs. Namens de belangenorganisaties zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van belangenorganisatie en adviesbureau SBNL en ingenieursbureau Eelerwoude. Namens de landbouworganisaties zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de Stichting Stimuland Overijssel en de landbouworganisatie ZLTO. In Bijlage 2 zijn de verslagen van de interviews opgenomen.

In hoofdstuk 5 volgt de discussie over de uitkomsten van de interviews.

In hoofdstuk 6 worden de conclusies en de aanbevelingen van deze studie weergegeven.

2 Methoden

Dit onderzoek is gestart met een literatuuronderzoek naar de kennisbehoeften van agrariërs met betrekking tot particulier natuurbeheer. Hieruit is gebleken dat er in de huidige regelgeving voor agrariërs factoren zitten, die meespelen in de overweging van agrariërs om over te gaan tot particulier natuurbeheer. Deze factoren zijn in hoofdstuk 3 weergegeven.

Om informatie te verkrijgen over de kennisleemten die bij agrariërs bestaan over particulier natuurbeheer zijn mensen uit de praktijk geïnterviewd. Er is voor gekozen om twee groepen mensen te interviewen, namelijk vertegenwoordigers van advies- en belangenorganisaties en agrariërs zelf. De keuze is gevallen op advies- en belangenorganisaties omdat zij vaak het eerste aanspreekpunt zijn voor agrariërs die particulier natuurbeheer overwegen. Zij kunnen daarom een goed beeld hebben van alle vragen en problemen die spelen bij deze overweging. Advies- en belangenorganisaties hebben daarnaast een goed overzicht van de informatiebronnen die voor hen en agrariërs beschikbaar zijn. De interviews met de adviesorganisaties hebben verder bijgedragen tot een beter inzicht in de probleemstelling en het algemene overzicht van de problematiek.

Er zijn in totaal vier interviews afgenomen bij advies- en belangenorganisaties. Er zijn eerst vertegenwoordigers van adviesorganisaties geïnterviewd, namelijk van belangen- en adviesorganisatie SBNL en van Eelerwoude Ingenieursbureau BV. Daarna zijn vertegenwoordigers van de Stichting Stimuland Overijssel en van Landbouwwerkgroep ZLTO geïnterviewd.

Vervolgens is contact gelegd met agrariërs die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd. Hierbij is gebruik gemaakt van agrariërs die door bovenstaande organisaties zijn begeleid bij de omzetting van landbouwgrond in natuurterrein. Daarnaast is er in een aantal gevallen bij de keuze van de agrariërs (door de belangenorganisaties) gelet op de bereidwilligheid van de agrariërs om aan dit onderzoek mee te werken.

Bij de selectie van de agrariërs is gelet op drie facetten van de omzetting.

1. **Voltooid omzetting of omzetting in uitvoering.** Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen een omzetting welke is voltooid en tussen een omzetting welke op dit moment in uitvoering is.
2. **Gedeeltelijke of gehele omzetting.** Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen een omzetting waarbij een gedeelte van het bedrijf is of wordt omgezet en tussen een omzetting waarbij het gehele bedrijf is of wordt omgezet.
 - a. Bij een gedeeltelijke omzetting van landbouwgrond in natuur, kan natuurbeheer deel gaan uitmaken van de bedrijfsvoering. In deze bedrijven wordt natuurbeheer één van de neventakken, naast een agrarische tak en eventuele andere takken.
 - b. Bij een gehele omzetting van landbouwgrond in natuur, verdwijnt de agrarische tak in het bedrijf, welke wordt ingenomen door een tak natuurbeheer. Hiernaast zijn nog andere (niet-agrarische) takken binnen het bedrijf mogelijk.
3. **Natuurdoeltype.** Hierbij is onderscheid gemaakt in het te bereiken natuurtype. Er is gekeken naar zowel bos als naar andere vormen van natuur.

Daarnaast is er bij de selectie van agrariërs een landelijke spreiding nageleefd om een zo gevarieerd mogelijk beeld van kennisleemten te krijgen en om de invloeden van lokale omstandigheden (adviesorganisaties, lokale overheden en lokale regelgeving) zoveel mogelijk in kaart te brengen. Er zijn in totaal zes interviews afgenomen bij agrariërs, waarbij drie akkerbouwers en drie veehouders zijn geïnterviewd.

In de interviews met de agrariërs is vooral ingegaan op de persoonlijke situatie en de bedrijfssituatie van de betrokkene. Hierbij spelen de ervaringen van de omzetting voor het bedrijf en de betrokkenen met de regelgeving en met advies- en overheidsinstanties een belangrijke rol.

De verslagen van de interviews met de agrariërs zijn in de bijlage van dit rapport opgenomen omdat de situatie waarin iedere agrariër zich bevindt uniek is. Hiervoor is gekozen om een goed beeld te kunnen geven van de ondernemer, zijn interesses en zijn overwegingen. De uitgebreide beschrijving van het bedrijf en de bedrijfssituatie geeft informatie over de overwegingen en motivatie tot omzetting. De resultaten van de interviews zijn kort samengevat in Hoofdstuk 4. Hierna volgen de discussie, waarna de conclusies worden getrokken en aanbevelingen worden gegeven.

3 Literatuurstudie

3.1 Programma Beheer

In 2000 is de subsidieregeling Programma Beheer in werking gesteld. Deze regeling maakt het voor agrariërs en particulieren mogelijk om natuur te beheren. Hiervoor moet het gebied begrensd zijn in het door de provincie vastgestelde natuurgebiedsplan. In dit natuurgebiedsplan staat beschreven waar natuurontwikkeling en het beheer van landschapselementen kan plaatsvinden, met welke natuurdoelstellingen en in welke hoeveelheden (quota's).

Programma Beheer kent twee onderdelen: Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN) en Subsidieregeling Natuurbeheer (SN). In deze studie is alleen SN geanalyseerd.

SN heeft de volgende doelen (Dienst Landelijk Gebied & LASER, 2002):

- het duurzaam instandhouden en uitbreiden van het areaal bos en natuurterreinen;
- het versterken van de landschapskwaliteit binnen en buiten de Ecologische Hoofdstructuur;
- het belonen van openstelling voor het publiek en het uitbouwen van de recreatiefunctie van terreinen;
- het subsidiëren van inrichting voor bos- en natuurterreinen;
- het compenseren van de waardedaling van de grond bij functieverandering; en
- het stimuleren van de deelname van particuliere beheerders aan het beheer.

Binnen SN bestaan zes verschillende subsidiesoorten (Dienst Landelijk Gebied & LASER, 2002):

1. Beheerssubsidie: subsidie om een terrein in stand te houden. De subsidie loopt voor minimaal 6 jaar.
2. Landschapssubsidie: subsidie voor het in stand houden van het landschap, voornamelijk voor behoud en onderhoud van landschapselementen. De subsidie loopt voor minimaal 6 jaar.
3. Recreatiesubsidie: subsidie voor gratis openstelling voor publiek voor tenminste 358 dagen per jaar. Daarnaast worden er eisen gesteld aan de toegankelijkheid van het terrein en aan onderhoud. De subsidie loopt voor minimaal 6 jaar.
4. Inrichtingssubsidie: éénmalige subsidie voor de inrichting van het gebied. Hiermee worden werkzaamheden gesubsidieerd die noodzakelijk zijn om het gewenste terrein te realiseren. Het gebied moet na inrichting worden ondergebracht in een beheerssubsidie of een landschapssubsidie voor instandhouding. Deze subsidies hebben een looptijd van 6 jaar. De inrichtingssubsidie heeft een looptijd van maximaal 1 jaar wanneer deze wordt gevolgd door een landschapssubsidie en een looptijd van maximaal 6 jaar als deze wordt gevolgd door een beheerssubsidie.
5. Subsidie functieverandering: subsidie ter compensatie van de waardedaling van het land als dit wordt omgezet van landbouwgrond naar natuurterrein. De subsidie wordt over 30 jaar uitbetaald. De vergoedingsprijs is vastgesteld op basis van de gemiddelde grondprijs in de gemeente waarin het terrein gelegen is.
6. Subsidie effectgerichte maatregelen: subsidie om effecten van verzuring, verdroging of vermessing tegen te gaan of ongedaan te maken. De looptijd van de subsidie is nog niet bekend

Binnen deze opdracht hebben we te maken met landbouwgrond die wordt omgezet in natuurterrein. Hierbij speelt de subsidieregeling functieverandering een belangrijke rol. Daarna kan een inrichtingssubsidie worden gebruikt voor de inrichting, waarna beheer kan plaatsvinden door middel van beheerssubsidie of landschapssubsidie.

Op basis van literatuur en praktijk is een lijst met vragen opgesteld die agrariërs kunnen stellen over de kennis die zij nodig hebben of achten om deze keuze van omzetting te maken. Deze lijst is opgenomen in bijlage 3.

3.2 Beperkingen Programma Beheer

De huidige invulling van het Programma Beheer kan meespelen bij de keuze van het wel of niet overgaan tot particulier natuurbeheer. Bij de huidige invulling zijn er een aantal factoren die een belangrijke rol spelen, namelijk regelgeving, gevolgen voor bedrijfsvoering en financiële en fiscale gevolgen.

In de literatuur wordt geen onderscheid gemaakt tussen SAN en SN. Sommige factoren in de SAN gelden echter ook voor SN. Daarom worden de relevante factoren van zowel SAN als SN beschreven.

3.2.1 Regelgeving

Het Programma Beheer, onderdeel SAN, is vooraf gegaan door een aantal regelingen, waaronder Regeling Beheersovereenkomsten en Natuurontwikkeling (RBON). Onder RBON zijn de agrariërs door Dienst Landelijk Gebied (DLG) bezocht en persoonlijk geadviseerd over de verschillende opties van (agrarisch) natuurbeheer. DLG verzorgde ook de uitbetaling. Hierdoor was de betrokkenheid van DLG groot. Binnen Programma Beheer moeten agrariërs zelf de aanvraag indienen en hiervoor informatie inwinnen. Agrariërs worden nu nog maar steekproefsgewijs bezocht door DLG voor controle op afspraken. Door deze nieuwe regelgeving is de afstand tot agrariërs vergroot. Het blijkt achteraf dat de combinatie van consultatie en subsidieverlening zeer effectief was (Commissie Beleidsonderzoek Natuur en Landschap, 2001). Het gat in advisering en begeleiding dat is ontstaan door het wegvallen van DLG is nauwelijks op te vullen door de agrarische natuurverenigingen (Verschuur & Stortelder, 2002).

De instantie die nu de aanvragen behandelt en de uitbetalingen doet, is LASER. Er is echter geen overleg mogelijk met LASER, omdat er geen inhoudelijke kennis over natuurbeheer aanwezig is (Joldersma, et al., 2002). Daarnaast kan LASER de aanvragen niet op tijd verwerken, wat leidt tot beslissingen die te laat genomen worden en tot trage uitbetaling. Dit leidt tot veel frustraties bij agrariërs (RIVM, 2002b). De aanwezigheid van hectarequota en hectaretoewijzing naar binnenkomst van de aanmelding werkt verder demotiverend voor agrariërs (RLG, 2002). Programma Beheer kent daarnaast een te gedetailleerde opzet door gebruik te maken van beheerspakketten met natuurdoelen die behaald moeten worden na een vastgestelde tijd. Hierdoor worden procedures traag en ingewikkeld (RIVM, 2002b). Agrariërs vinden dat de bureaucratische rompslomp in geen verhouding staat met de vergoeding die wordt uitbetaald (Verschuur & Stortelder, 2002). Verder zijn budgetten voor omzetting vaak te laag (RIVM, 2002a).

De invulling van Programma Beheer ligt bij de provincies. Sommige provincies geven echter beperkt ruimte aan particulier beheer in hun natuurgebiedsplannen (RIVM, 2002a). De regeling is bedoeld voor agrarische bedrijven en particulieren binnen de Ecologische Hoofdstructuur en andere begrensde gebieden. In niet-begrensde gebieden zijn agrariërs afhankelijk van vergoedingen van provincies, gemeenten en waterschappen die hier niet altijd geld voor beschikbaar stellen (CLM, 2002).

Over het algemeen wordt de overheid gezien als een onbetrouwbare partner omdat de continuïteit van regelingen onduidelijk is (RIVM, 2002b). De contractduur van 6 jaar is volgens veel agrariërs te kort. Het risico is daarom te groot om het bedrijf afhankelijk te maken van de overheid en investeringen te doen ten behoeve van natuurontwikkeling (Verschuur & Stortelder, 2002). Agrariërs zien door de termijn van de contracten en de continuïteit van de vergoedingen bij de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer onvoldoende zekerheid om binnen hun bedrijf een bedrijfstak te ontwikkelen op het gebied van landschapsbeheer (Van den Ham et al., 2002).

Het systeem van Programma Beheer is nog niet volledig geaccepteerd door de EU in Brussel. Hierbij gaat het onder andere om de rol van agrarische natuurverenigingen en betalingen voor het nalaten van handelingen (RLG, 2002).

Binnen de voorwaarden en regelingen van Programma Beheer is weinig ruimte voor regionale verschillen (Oogst, 2002). Deze constatering wordt ook genoemd in de uitvoeringsplannen van de proeftuinen in de Kwaliteitsimpuls Landschap. Zo constateert de commissie van de proeftuin in het noordelijke zeekleigebied van Groningen, dat de bestaande beheerspakketten niet van toepassing zijn op het gebied. Er is nauwelijks belangstelling voor de pakketten die wel toepasbaar zijn, omdat ze onvoldoende zijn toegesneden op de kenmerkende elementen in het gebied (Dienst Landelijk Gebied Groningen, 2002). Ook de proeftuin Heuvelland (Zuid-Limburg) constateert dat er te weinig landschapspakketten voor het gebied van toepassing zijn (Provincie Limburg & Mergelland Corporatie, 2002). De proeftuin Twente constateert dat er geen pakketten bestaan voor de blauwe dooradering in een gebied zoals waterpartijen, sloten en beken (Verschuur & Stortelder, 2002).

3.2.2 Gevolgen voor de agrarische bedrijfsvoering

De grootste vrees van agrariërs bij deelname aan Programma Beheer is dat de regeling invloed zal hebben op de landbouwkundige ontwikkeling van de rest van het bedrijf en de omgeving voor de toekomst. Door natuurontwikkeling toe te laten op het bedrijf vreest men dat de groene en blauwe structuren die ontstaan planologisch worden beschermd en dat dit leidt tot nieuwe beperkingen in de bedrijfsvoering met betrekking tot mest, ammoniak of stank (Verschuur en Stortelder, 2002). Ook bestaat de vrees dat er beschermde natuurwaarden ontstaan die uitbreiding en intensivering van het bedrijf in de toekomst in de weg kunnen staan

(RIVM, 2002b). Akkerbouwers zijn voornamelijk bang voor de verspreiding van ziekten en plagen vanuit de natuurterreinen naar het akkerbouwbedrijf, waardoor meer bestrijdingsmiddelen gebruikt moeten worden (Groenfonds, 2002).

3.2.3 Financiële en fiscale gevolgen

De basis van de vergoedingen binnen SN zijn gekoppeld aan de eisen van het beheer dat het doelpakket vereist. Voor dit beheer zijn normkosten vastgesteld door Staatsbosbeheer. Deze normkosten zijn vertaald naar de gemiddelde kosten die een particulier maakt om het beheerspakket te realiseren (LNV, zonder datum). De kosten en opbrengsten van beheer kunnen echter fluctueren. De norm die gehanteerd wordt voor uitbetaling van de vergoeding voor de waardedaling van de grond is te laag (RIVM, 2002a).

In de subsidieregelingen van Programma Beheer zijn fiscale regelingen onvoldoende vastgelegd. Bij de omzetting van landbouwgrond naar natuurterrein schrikt deze fiscale onduidelijkheid de agrariërs af (RIVM, 2002a).

Er worden vanuit de Europese Gemeenschap voorwaarden gesteld aan de manieren waarop steun kan worden verleend aan bedrijven. Een agrariër die uit Programma Beheer vergoedingen ontvangt, is gebonden aan regels. Dit houdt in dat het niet mogelijk is om meerdere vergoedingen te ontvangen (Van den Ham et al., 2002). Ook is het binnen Programma Beheer niet mogelijk om via cofinanciering van buiten de overheid geld te betrekken voor natuurbeheer (Van den Ham et al., 2002).

3.3 Redenen van al dan niet deelname aan beheersovereenkomsten

De redenen van deelname van agrariërs variëren van betrokkenheid bij natuurbehoud tot het genereren van extra inkomen uit percelen die voor landbouwdoeleinden onrendabel zijn door ongunstige ligging, slechte waterhuishouding of milieubeperkingen (RIVM, 2002b). Kleijn et al. (2001) hebben voor de RBON, de voorganger van de SAN, onderzoek gedaan naar de effectiviteit van beheersovereenkomsten. Hierin is ook gekeken naar redenen waarom agrariërs beheersovereenkomsten afsluiten. Deze redenen kunnen ook bij het overgaan tot particulier natuurbeheer een rol spelen. In dit onderzoek waren 35 agrariërs geïnterviewd. Deze agrariërs konden meer dan één reden geven waarom zij deelnamen aan de beheersovereenkomsten. Van de totaal 86 antwoorden was aanvulling bedrijfsinkomen het meest gegeven antwoord (34%). De volgende redenen waren: perceel qua afstand/bereikbaarheid/hydrologie/vorm niet geschikt voor intensief gebruik (26%) en bijdrage aan natuurbehoud (20%). Andere redenen die zijn genoemd, waren: inpassing beheersovereenkomst in bedrijfsvoering vergde weinig aanpassingen, boer heeft veel land over, bijdrage aan verbetering imago landbouw, perceel was enige perceel van het bedrijf in beheersgebied, positieve ervaringen van andere bedrijven, perceel qua vegetatie niet geschikt voor intensief gebruik, was opgelegd, beheersovereenkomst zat er al op bij aankoop, boer heeft structuurrijk voer nodig voor vee en boer heeft een intensief bedrijf.

In bovenstaand onderzoek (Kleijn, et al, 2001) zijn ook redenen onderzocht waarom agrariërs geen beheersovereenkomst hadden afgesloten. Ook deze redenen kunnen voor particulier natuurbeheer van toepassing zijn. In dit onderdeel van het onderzoek waren 30 agrariërs geïnterviewd; zij konden ook meer dan één reden geven. Van de totaal 53 antwoorden was aanpassingen in bedrijfsvoering onacceptabel groot het meest gegeven antwoord (28%). De volgende redenen waren: beperkingen worden als onaangenaam ervaren (13%), land wordt er rommelig van (8%) en perceel is geen eigendom van de gebruiker (8%). Andere redenen die zijn genoemd, waren: inkomen daalt te sterk door beheersovereenkomsten, perceel ligt dicht bij bedrijf, wantrouwen ten opzichte van de overheid, was onbekend met de mogelijkheid om beheersovereenkomsten af te kunnen sluiten, bedrijf wordt verkocht, er is een ruilverkaveling gepland, percelen met beheersovereenkomsten leveren voer van te slechte kwaliteit, boer heeft elders al (veel) land met beheersovereenkomsten, er is geen garantie dat vergoedingen blijven, het is een kwalitatief hoogwaardig perceel, er zit al een andere regeling op, verzuimd aan te vragen en te veel papierwerk.

4 Resultaten interviews

In de interviews (zie bijlage 2) komen een aantal onderwerpen terug. Deze onderwerpen zijn:

1. **De instelling van de agrariër** en het type agrariër dat geïnteresseerd is en overgaat tot omzetting van landbouwgrond in natuur.
Volgens de geïnterviewden voldoen agrariërs die overgaan tot omzetting van landbouwgrond in natuur aan een aantal eigenschappen. Een agrariër moet persoonlijke interesse in natuur hebben, erbij betrokken zijn en er gevoel voor hebben (groene vingers voor natuurbeheer). Hij moet nieuwsgierig en innovatief zijn, openstaan voor vernieuwing, uitdagingen aangaan en doorzettingsvermogen hebben. De agrariër moet ondernemerschap hebben, niet gebonden zijn aan het bedrijf en andere interesses naast de landbouw hebben. Zijn toekomstvisie moet niet alleen op landbouw gericht zijn. Verder moet de agrariër zich niet te veel aantrekken van de meningen van anderen en de sociale acceptatie van de omgeving.
2. **De eigenschappen van het perceel** dat omgezet wordt.
De percelen die in aanmerking komen voor omzetting zijn over het algemeen percelen die voor landbouwkundig gebruik minder geschikt zijn. Hierbij gaat het vooral om percelen die ver van het bedrijf zijn gelegen, die te nat, te laag of te ongelijk zijn, of die een ongunstige vorm of slechte landbouwgrond hebben. Ook percelen die grenzen aan natuurgebieden of gelegen zijn in de EHS en daardoor in het gebruik beperkt worden, worden vaak omgezet in natuur. De percelen liggen in gebieden die potentie hebben voor natuurontwikkeling. Voorwaarde is dat de percelen in eigendom zijn.
3. **De bedrijfssituatie** die er toe leidt dat omzetting van landbouwgrond in natuur interessant en rendabel is.
Het bedrijf dat overgaat tot omzetting van landbouw in natuur heeft een aantal eigenschappen. Het bedrijf heeft geen opvolger en de ondernemer is van oudere leeftijd. Het bedrijf is over het algemeen kleiner en extensiever dan het gemiddelde bedrijf. De ontwikkeling van het bedrijf volgt niet de ontwikkeling in de sector van schaalvergroting, maar het bedrijf zoekt bronnen van inkomsten naast de agrarische bedrijfsvoering. Dit kan veroorzaakt zijn doordat de ontwikkelingen in de sector niet bij te houden zijn voor het bedrijf, of door een bewuste keuze van de ondernemer. Wanneer er in de melkveehouderij een grote kuiskavel aanwezig is voor beweiding, wordt makkelijk een perceel in de omgezet in natuur. Als er geen melkvee meer aanwezig is, is de omzetting ook makkelijker. Bij bedrijfsbeëindigers speelt de mogelijkheid om op het bedrijf te kunnen wonen een belangrijke rol in de overwegingen. Aan de omzetting in natuur ligt hier dan ook een economische overweging ten grondslag. Het rendement dat met natuurbeheer kan worden behaald is hoger dan met de andere mogelijke (akkerbouw)activiteiten. Idealisme is minder vaak een reden tot omzetting in natuur.
4. **De kennisbehoeften** die agrariërs hebben bij de omzetting van landbouwgrond in natuur. Hierbij wordt vaak hulp van derden ingeroepen.
 1. **Beeldvorming.** Agrariërs willen weten of hun bedrijf in aanmerking komt voor omzetting in natuur en of zij in aanmerking komen voor de subsidieregelingen in Programma Beheer. Zij hebben kennis nodig over de economische gevolgen van de omzetting voor het bedrijf. Ook spelen de effecten van omzetting op MINAS en mestrechten, op de groeimogelijkheden van het bedrijf en op de beperkingen door natuurontwikkeling een belangrijke rol.
 2. **Regelgeving.** Agrariërs hebben kennis nodig over de planologische en juridische vraagstukken van de omzetting, waarbij de benodigde vergunningen een belangrijke rol spelen.
 3. **Aanvraag.** Agrariërs hebben kennis nodig over de pakketkeuze, de aanvraag en de subsidieregelingen.
 4. **Aanleg en beheer.** Wanneer de aanvragen zijn goedgekeurd hebben agrariërs informatie nodig over de aanleg, inrichting en onderhoud van het natuurterrein. Hierin zou aandacht besteed moeten worden aan landschapsecologie, natuurbeheer en praktische informatie over de natuurdoelen en inrichting en onderhoud van deze natuurdoelen.

5. **De informatiebronnen** die agrariërs gebruiken.

Er worden meerdere informatiebronnen gebruikt door agrariërs. De geïnterviewden gaven aan dat de toegankelijkheid en de bruikbaarheid van de verschaft informatie van bron tot bron verschilt. Deze verschillen zijn niet vastgelegd.

Als informatiebronnen zijn genoemd:

1. Overheidsinstanties
 - a. Landelijk (LNV, LASER, DLG, Staatsbosbeheer)
 - b. Regionaal (provincie en gemeente)
2. Lokale LTO-organisaties
3. Diverse adviesbureaus, zoals SBNL en Eelerwoude
4. Landschapsbeheer Nederland en Provinciale Landschapsbeheerorganisaties
5. Agrarische opleidingscentra
6. Vrijwilligersorganisaties (vogelwacht, agrarische natuurverenigingen, etc)
7. Uitvoeringsinstanties (aannemers, uitvoerders van aanplantingen, etc)
8. Kranten en vakliteratuur

Voor bosaanleg worden bronnen genoemd als Bosschap, Stichting Bos en Hout, Vereniging van Houttelers (van LTO), Bostelefoon, Bosgroep Noord Oost Nederland (coöperatie van boseigenaren) en Stichting FACE.

6. **De redenen van omzetting** van de geïnterviewden.

1. Hogere leeftijd van de ondernemer
2. Gebrek aan opvolger in het bedrijf
3. Slechte vooruitzichten voor de landbouw in de toekomst
4. Bedrijfsbeëindiging met de mogelijkheid om op het bedrijf te blijven wonen
5. Bedrijfsbeëindiging met de mogelijkheid om het land in eigendom te houden
6. Inkomstengarantie voor langere periode
7. Beperkingen voor bedrijfsontwikkeling door natuur in de nabijheid van het bedrijf
8. Percelen waren minder geschikt voor landbouw
9. Verlies in interesse van een bestaande bedrijfstak

7. **De redenen tegen omzetting** volgens de geïnterviewden.

1. Het is een definitieve keuze, die niet terug gedraaid kan worden
2. Door omzetting in natuur is het bedrijf beperkt voor de toekomst
3. Een agrariër wil niet afhankelijk zijn van subsidies
4. Een agrariër is niet gewend aan de lange termijn van productie
5. Een agrariër is niet gewend aan het produceren van een dienst of een functie
6. Er worden beperkingen opgelegd door regelgeving
7. Door de waardedaling van het land, eet de ondernemer zijn eigen kapitaal op
8. Het is een inbreuk op de autonomie van de ondernemer, er vindt inmenging plaats op het bedrijf
9. Verlies van sociale acceptatie in de buurt en buitengesloten worden uit de gemeenschap

8. **Adviezen en opmerkingen van geïnterviewden.**

- Bij de voorlichting van agrariërs moet er gebruik gemaakt worden van de ervaringen en verhalen van andere agrariërs. Hierbij zal de boodschap duidelijker overkomen.
- De kennis van de standsorganisaties moet verbeterd worden. Er wordt vaak tegenwerking vanuit de eigen standsorganisaties ervaren bij omzetting.
- Medewerking van de provincie en gemeente moet verleend worden voor het slagen van de omzetting.
- Het aanbod van onderwijs en cursussen op het gebied van landschapsecologie en natuurbeheer moet verbeterd worden.
- De wijziging van de rol van de DLG van adviserende, uitvoerende en controlerende instantie naar alleen controlerende instantie is een negatieve ontwikkeling voor het particulier natuurbeheer.
- Pakketten zijn niet toepasbaar in verschillende regio's in Nederland. Een regionale aanpak is daarom gewenst.
- Een agrariër die het proces van omzetting enkele jaren geleden heeft doorgemaakt, heeft het gevoel dat het proces van omzetting nu moeilijker is geworden, nu schoonvader hetzelfde proces van omzetting doorloopt.

- Er zijn veel en dure procedures nodig voor de omzetting naar natuur (zoals archeologisch onderzoek, onderzoek voor de flora- en faunawet, etc).

9. **Oplossingen** voor aangegeven problemen.

- **Regionale handleiding.** Er moet een praktische, regionale handleiding gemaakt worden die op agrariërs en particulieren is gericht. Hierin moet de procedure van omzetting van landbouwgrond in natuur stap voor stap worden behandeld. De procedure moet voor agrariërs in begrijpelijke taal en termen worden uitgelegd.
- **Regionale loketfunctie.** Er moet een goed werkende loketfunctie op regionaal niveau zijn voor de (agrarisch) natuurbeheer. Hierbij is het vooral belangrijk dat het aanspreekpunt gevoel heeft voor zowel agrarische zaken als voor ambtelijke zaken. Daarnaast moet deze persoon de regelgeving kunnen interpreteren en toepassen. Het loket moet agrariërs kunnen doorverwijzen naar de juiste instanties.
- **Verbeterde voorlichting.** Er moet betere voorlichting gegeven worden aan agrariërs die omzetting overwegen over de regelgeving en de gevolgen van omzetting voor het bedrijf. Deze voorlichting moet ook gegeven worden aan collega-agrariërs en standsorganisaties omdat zij omzetting sterk kunnen beïnvloeden door tegenwerking en het starten van diverse procedures.
- **Positief in de media.** De omzetting van landbouwgrond in natuur zou op een meer positieve wijze onder de aandacht van agrariërs gebracht kunnen worden door middel van artikelen in de pers.
- **Communicatie over regelgeving.** Er zou betere communicatie plaats moeten vinden over de regelgeving en tussentijdse veranderingen in de regelgeving moeten zo min mogelijk worden aangebracht. Wanneer tussentijdse verandering in regelgeving nodig zijn, moeten deze duidelijk worden gecommuniceerd naar deelnemers van de regeling en de potentiële doelgroepen.
- **Duidelijke gebiedsplannen.** Er moet in beheersplannen en ontwikkelingsvisies duidelijk worden weergegeven waar particulier natuurbeheer gewenst is, welke vormen van particulier natuurbeheer mogelijk of gewenst zijn en wat er precies van de agrariërs gevraagd wordt.
- **Vereenvoudiging van het proces.** Het proces van omzetting moet klantvriendelijker, makkelijker en minder bureaucratisch gemaakt worden; het langdurige proces schrikt nu veel agrariërs af. Daarnaast moet er in de regelgeving rekening gehouden worden met verschillen in regio's waardoor de regeling beter toepasbaar wordt. De weerstand die nu aanwezig is tegen omzetting moet zoveel mogelijk worden opgeheven.

5 Discussie

Factoren bij omzetting naar natuur

Uit de literatuurstudie en de interviews blijkt dat gebrek aan kennis over particulier natuurbeheer bij agrariërs niet de grootste beperking vormt voor deelname aan Programma Beheer. Volgens een geïnterviewde zijn agrariërs gewend om kennis voor nieuwe activiteiten in het bedrijf van buiten in te winnen en natuurbeheer is hierop geen uitzondering. De kanalen waarlangs deze informatie te verkrijgen is, zijn echter nieuw voor agrariërs en niet altijd duidelijk.

Het blijkt dat veel factoren een rol spelen in de overweging om over te gaan op particulier natuurbeheer. Interesse voor natuur is in een klein aantal gevallen een reden voor omzetting, maar economische overwegingen zijn vaak doorslaggevend, vooral bij bedrijfsbeëindiging. Hier spelen ook andere overwegingen een rol zoals het in eigendom houden van het land en de bedrijfswoning en het kunnen blijven wonen op het bedrijf.

Bij omzetting van een gedeelte van het bedrijf spelen naast economische redenen ook inpassing en gevolgen voor het bedrijf een grote rol, zoals de gevolgen voor MINAS en mestrechten en de toekomstige voortgang van het bedrijf. Omzetting van een gedeelte van het bedrijf wordt gedaan vanwege minder geschiktheid voor landbouwkundig gebruik en daaruit volgend het hogere rendement dat behaald kan worden door omzetting in natuur.

Verder moet rekening gehouden worden met het gegeven dat niet iedere agrariër geschikt is voor particulier natuurbeheer. De eigenschappen van agrariërs die deelnemen aan particulier natuurbeheer zijn te vergelijken met de eigenschappen van agrariërs die deelnemen aan verbreding in de landbouw (Van den Ham & Ypma, 2000).

Kennisbehoeften

Agrariërs hebben informatie nodig over verschillende aspecten van omzetting. Allereerst moeten zij kunnen bepalen of zij geschikt zijn voor particulier natuurbeheer. Hier is algemene informatie over particulier natuurbeheer voor nodig, bij voorkeur van collega-agrariërs die overgegaan zijn op particulier natuurbeheer. Verder moeten zij kunnen bepalen of particulier natuurbeheer voor hun bedrijf en voor hun gebied van toepassing is. Hiervoor is informatie nodig over de provinciale en gemeentelijke bestemmingsplannen en ontwikkelingsvisies. Provincies hebben in hun gebiedsnatuurplannen vastgelegd welke natuurbeheerpakketten mogelijk zijn, maar deze informatie is vaak moeilijk toegankelijk en moeilijk leesbaar voor agrariërs.

Daarnaast hebben agrariërs informatie nodig over de subsidiemogelijkheden in Programma Beheer. De informatie die voor agrariërs beschikbaar is met de brochure Subsidieregeling Natuurbeheer 2000 (Dienst Landelijk Gebied & LASER, 2002), is echter moeilijk toegankelijk en moeilijk leesbaar voor agrariërs. Daarnaast vormen onder andere het gebrek aan persoonlijke advisering, beperkte mogelijkheden voor regionale invulling, het gebrek aan continuïteit en de starre voorwaarden een belemmering voor deelname.

Wanneer de agrariër op de hoogte is van de mogelijkheden van particulier natuurbeheer, dan heeft hij behoefte aan informatie over de gevolgen van particulier natuurbeheer voor het eigen bedrijf, om te bepalen of particulier natuurbeheer voor het bedrijf aantrekkelijk is. Hiervoor is persoonlijk advies gewenst waarin aandacht besteed wordt aan de economische gevolgen, de gevolgen voor de bedrijfsvoering, gevolgen voor MINAS en mestrechten en de gevolgen voor de toekomstige voortgang van het bedrijf.

Als een agrariër besluit tot overgang op particulier natuurbeheer heeft hij behoefte aan andere informatie. Hierbij gaat het om advisering over pakketkeuze, het aanvragen van de subsidie in Programma Beheer en het aanvragen van vergunningen. Hierbij is persoonlijke assistentie door een adviseur vaak gewenst omdat de procedure te ingewikkeld en gedetailleerd is. Daarnaast moet de keuze voor een natuurbeheerpakket gebaseerd zijn op de ecologische mogelijkheden en beperkingen van het om te zetten terrein.

Wanneer de subsidieaanvraag wordt toegekend, heeft de agrariër kennis nodig over de inrichting en aanleg van natuur. Hierbij is opnieuw het advies nodig over de ecologie en de gewenste natuurdoelen. Dit kan uitgevoerd worden door derden of door de agrariër zelf. Wanneer de agrariër de aanleg en inrichting zelf uitvoert kan het nodig zijn om een adviseur in te huren, afhankelijk van de moeilijkheidsgraad van het gewenste natuurdoeltype.

Na inrichting heeft de agrariër behoefte aan kennis en advies over onderhoud van de natuur. Voor bepaalde natuurdoelen is opleiding in natuurbeheer gewenst.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat de informatievoorziening naar agrariërs toe verbeterd moet worden, rekening houden met de verschillende fasen van het proces van omzetting en de informatie die in de verschillende fasen nodig zijn. Er zijn handboeken over particulier natuurbeheer geschreven, maar deze blijken niet bekend te zijn of niet aan de vraag te voldoen. Diverse provincies en regio's hebben groenloketten en dergelijke opgericht, maar deze zijn onvoldoende bekend of voldoen niet. Agrariërs blijken behoefte te hebben aan direct contact met de informatiebron die dezelfde taal spreekt en begrijpt hoe agrariërs werken en denken.

Beperkingen van de studie

Deze opdracht is een studie van beperkte omvang en er zijn in totaal slechts 10 mensen geïnterviewd. Daarnaast zijn een aantal mensen geïnterviewd waarbij de omzetting naar particulier natuurbeheer al enige tijd geleden heeft plaatsgevonden. Bepaalde opmerkingen kunnen daarom gedateerd zijn. Toch geeft dit onderzoek een redelijk overzicht van de vragen die bij agrariërs bestaan over de omzetting van landbouwgrond naar natuur. Daarnaast geeft het een overzicht van de andere overwegingen die meespelen bij deze omzetting.

6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusie

De belangrijkste conclusie is dat omzetting van landbouwgrond in natuur door middel van particulier natuurbeheer uit SN niet het meest beperkt wordt door aanwezige kennisleemten bij agrariërs, maar dat de huidige invulling van Programma Beheer er voor zorgt dat particulier natuurbeheer in veel gevallen geen aantrekkelijke vorm van verbreding is. Wel kan een betere kennisdoorstroming en kennis van collega's (met dezelfde denkwereld) bijdragen aan een betere beeldvorming en besluitvorming bij potentiële ondernemers om over te gaan tot particulier natuurbeheer. Voor het inwinnen van informatie voor de vervolgfasen zijn agrariërs afhankelijk van gespecialiseerde informatiebronnen. Agrariërs zijn gewend om kennis over nieuwe activiteiten van buiten in te winnen en dit is ook voor particulier natuurbeheer het geval. De beschikbaarheid en toegankelijkheid van informatie over particulier natuurbeheer laat echter te wensen over en kan daardoor een beperking vormen voor particulier natuurbeheer door agrariërs.

Hieronder volgt een analyse van de kennisbehoefte per fase met aanbevelingen hoe per fase aan deze behoefte kan worden voldaan.

1. **Beeldvorming.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan algemene informatie met betrekking tot particulier natuurbeheer. Hierbij hoort informatie over wat particulier natuurbeheer precies inhoudt, de regelgeving, subsidiemogelijkheden, voorwaarden en eisen voor particulier natuurbeheer, natuurbegrenzing en ontwikkelingsvisies in de provincie en bestemmingsplannen in de gemeente, etc. De agrariër moet voor zichzelf bepalen of hij geschikt is voor particulier natuurbeheer en tot particulier natuurbeheer wil overgaan. Verhalen van collega-agrariërs die deze stap hebben gemaakt, kunnen behulpzaam zijn bij het maken van een inschatting of hijzelf over wil gaan tot particulier natuurbeheer.
2. **Analyse.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie die hun kan helpen om een inschatting te maken van de gevolgen van particulier natuurbeheer voor het eigen bedrijf. Hierbij moet onderscheid gemaakt worden in de uitgangssituatie van de agrariër. Agrariërs die hun bedrijf beëindigen hebben vooral informatie nodig over de economische gevolgen van particulier natuurbeheer. Het in eigendom kunnen houden van land en de bedrijfswoning spelen hierbij een belangrijke rol. Agrariërs die een gedeelte van de beschikbare grond omzetten in particulier natuurbeheer hebben voornamelijk behoefte aan informatie over de gevolgen voor MINAS en mestrechten, naast de economische gevolgen voor het bedrijf. Ook informatie over de gevolgen van natuurontwikkeling en planologische schaduwwerking voor de voortgang van het bedrijf zijn belangrijk. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering als van wet- en regelgeving is hier gewenst.
3. **Planvorming.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie die hen kan helpen bij het bepalen van de pakketkeuze en die kan adviseren en assisteren bij de subsidieaanvraag en bij het aanvragen van de bestemmingswijziging en de benodigde vergunningen. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering, ecologie en landschaps- en natuurbeheer als van wet- en regelgeving is hier gewenst.
4. **Inrichting.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie over de aanleg en inrichting van het terrein om de natuurdoelen uit het gekozen pakket te behalen. De inrichting van het terrein kan aan derden worden uitbesteed. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering, ecologie en landschaps- en natuurbeheer als van wet- en regelgeving is hier gewenst.
5. **Beheer.** In deze fase hebben agrariërs behoefte aan informatie over het beheer van het terrein om de natuurdoelen uit het gekozen pakket te behalen. Het beheer van het terrein kan aan derden worden uitbesteed. Wanneer het beheer door de agrariër zelf wordt uitgevoerd, is afhankelijk van de moeilijkheidsgraad van het beheer, opleiding gewenst. Persoonlijk advies van een adviseur die zowel kennis heeft van de agrarisch bedrijfsvoering, ecologie en landschaps- en natuurbeheer als van wet- en regelgeving is hier gewenst.

6.2 Aanbevelingen in het kort

Particulier natuurbeheer kan in de beeldvormingsfase en analysefase gestimuleerd worden door voorlichting en communicatie te verbeteren vanuit het Ministerie van LNV naar particulieren en agrariërs toe. Bestaande handleidingen en brochures lijken vooralsnog niet bekend of niet te voldoen. Een regionale handleiding die aansluit bij de kennis van agrariërs en die is gericht op de mogelijkheden binnen de regio en die de juiste aanspreekpunten aanlevert, wordt voorgesteld als een mogelijke oplossing voor dit gebrek aan informatie.

Daarnaast blijkt bij de beeldvorming contact met ervaren collega-agrariërs waardevol vanwege gezamenlijke leefwerelden (boeren leren van boeren).

Voor de latere fasen in het omzettingsproces zorgt de huidige invulling van de regelgeving ervoor dat agrariërs advies moeten inwinnen bij deskundigen. Hierbij geldt tevens dat agrariërs via eigen wegen geen makkelijk aanspreekpunt hebben die voldoende kennis bezitten over particulier natuurbeheer. De volledige kennis over particulier natuurbeheer is te verkrijgen bij natuurbeherende instanties en advies- en ingenieurbureaus welke niet algemeen bekend en toegankelijk zijn voor agrariërs. Er moet daarom een makkelijk aanspreekbaar informatiepunt gecreëerd worden dat voor agrariërs makkelijk te vinden is, dat aansluit bij voor agrariërs bekende informatiepunten en dat communiceert in begrijpelijke taal. De huidige groenloketten en informatiepunten in de verschillende provincies zijn nog niet voldoende bekend bij agrariërs of voldoen niet.

Literatuur

CLM, 2002. Boeren en Cultuurhistorie. Een verkenning naar mogelijkheden voor beheer van cultuurhistorische landschapswaarden door agrariërs. CLM Onderzoek en Advies BV. Utrecht.

Commissie Beleidsonderzoek Natuur en Landschap, 2001. Natuur en Landschap onder de Loep. Onderzoek naar de effecten van het natuur- en landschapsbeleid in de Provincie Groningen. Provincie Groningen. Groningen.

Dienst Landelijk Gebied Groningen, 2002. De omgeving van het Reitdiep. Plan van uitvoering voor de Proeftuin Groningen. Groningen.

Dienst Landelijk Gebied & LASER, 2002. Subsidieregeling Natuurbeheer 2000. Den Haag.

Groenfonds, 2002. Veel boeren voelen voor natuurbeheer. http://www.groenfonds.nl/Actueel/Act_0037.htm.

Van den Ham, A., G.S. Venema & G.J.F. Van der Elzen, 2002. Naar netwerkfinanciering en –aanpak voor Kwaliteitsimpuls Landschap. Landbouw Economisch Instituut. Rapport 4.02.08. Landbouw Economisch Instituut, Den Haag. http://www.lei.dlo.nl/publicaties/PDF/2002/4_xxx/4_02_08.pdf 08/01/2003.

Van den Ham, A. & M.E. Ypma, 2000. Verbreding op landbouwbedrijven. Met visie en creatieve vasthoudendheid naar succes. Landbouw Economisch Instituut. Rapport 7.00.02. Landbouweconomisch Instituut, Den Haag. http://www.lei.wageningen-ur.nl/publicaties/PDF/2000/7_xxx/7_00_02.pdf 20/03/2003.

Joldersma, R., H. Kloen & N. Oerlemans, 2002. Boeren en cultuurhistorie. Een verkenning naar mogelijkheden voor beheer van cultuurhistorische landschapswaarden door agrariërs. CLM 530-2002. CLM onderzoek en advies BV, Utrecht.

Kleijn, D., F. Berendse, R. Smit, N. Gilissen, B. Brak, J. Smit en R. Groeneveld, 2001. Evaluatie van de effectiviteit van beheersovereenkomsten in Nederland Leerstoelgroep Natuurbeheer en Plantenecologie. Wageningen Universiteit, Wageningen.

LNv, zonder datum. Achtergronden Programma Beheer. Vragen en antwoorden vanuit het perspectief van de beheerder. <http://www.minlnv.nl/thema/groen/natuur/beheer/vraagantwoord/notatgnbv02.htm#toc14> 11/02/2003.

Oogst, 2002. Natuurbeheer beter regelen. Door Jacomien Voorhorst. 07-06-2002.

Provincie Limburg & Stichting Mergelland Corporatie, 2002. Proeftuin Groenblauwe Dooradering Gulpen-Wittern. Uitvoeringsprogramma Kwaliteitsimpuls Landschap. Klimmen.

RLG, 2002. Groene Diensten: van ondersteunen naar ondernemen. Advies over groene diensten in het landelijk gebied. Publicatie RLG 02/07. Raad voor het Landelijk Gebied. Amersfoort.

SBNL, 2002. Web-page over particulier natuurbeheer op www.zibb.nl
<http://www.zibb.nl/dossier.asp?portal=5&sctr=1&dossier=568&hoofdstuk=1&sortering=False&bt=B>
08/01/2003

RIVM, 2002a. Nationale Natuurverkenning 2, 2000-2030. Kluwer, Alphen aan den Rijn.

RIVM, 2002b. Natuurbalans 2002. Kluwer, Alphen aan den Rijn.

Verschuur, G.W. & A.H.F. Stortelder (ed.), 2002. Naar een uitvoeringsplan voor de Proeftuin Kwaliteitsimpuls Landschap Noordoost Twente, Onderzoeksrapport. CLM 539b-2002. CLM Onderzoek en Advies BV. Utrecht.

Bijlagen

Bijlage 1 Lijst met geïnterviewde personen

Vertegenwoordigers Advies- en belangenorganisaties

Vertegenwoordiger SBNL	: De heer P. Maessen
Vertegenwoordiger Eelerwoude Ingenieurbureau BV	: De heer W. Neutel
Vertegenwoordiger Stimuland Overijssel (Borne)	: De heer G. Slagman
Vertegenwoordiger ZLTO Advies (Goes)	: Mevrouw V. Verdurmen – Serrarens

Agrariërs

Akkerbouw

De heer G.C. De Regt	Colijnsplaat (Zld)
Bedrijfssituatie:	Bestaand akkerbouwbedrijf met recreatie (mini-camping)
Stadium van omzetting:	Voltooid
Natuurtype:	Veenmos-rietland
De heer A. Ruijtenberg	Renese (Zld)
Bedrijfssituatie:	Beëindigd akkerbouwbedrijf met recreatie (camping elders voortgezet)
Stadium van omzetting:	In omzetting
Natuurtype:	Duinlandschap met verstuivingen
De heer J.N. Huisman	Siddeburen (Gn)
Bedrijfssituatie:	Bestaand akkerbouwbedrijf
Stadium van omzetting:	Voltooid
Natuurtype:	Bos

Melkveehouderij

De heer W. Geertsma	Harich (Fr)
Bedrijfssituatie:	Beëindigd melkveebedrijf
Stadium van omzetting:	In omzetting
Natuurtype:	Grasland
De heer F. Visser	Wijckel (Fr)
Bedrijfssituatie:	Bestaand melkveebedrijf
Stadium van omzetting:	In omzetting
Natuurtype:	Half natuurlijk grasland
Mevrouw J. Raven	Oudemolen (Dr)
Bedrijfssituatie:	Beëindigd melkveebedrijf
Stadium van omzetting:	Voltooid
Natuurtype:	Bos

Bijlage 2 Uitwerking interviews

Adviesbureaus

Naast de problemen binnen Subsidieregeling Natuurbeheer die reeds zijn geschetst in hoofdstuk 3, werden in de interviews nog een aantal redenen genoemd waarom agrariërs geen gebruik maken van Subsidieregeling Natuurbeheer. Volgens de geïnterviewden hebben agrariërs een gebrek aan kennis van natuurbeheer. Daarnaast zien zij het deelnemen aan natuurbeheer als een inbreuk op hun autonomie, als een inmenging van buiten het bedrijf. Deelname is daarom laag omdat agrariërs niet de juiste instelling, grondhouding of mind-set hebben voor (agrarisch) natuurbeheer. Agrariërs zijn gewend om een bepaald product te produceren in een bepaalde tijd. Zij zijn niet gewend aan het langdurige proces van de productie van natuur of aan het leveren van een dienst of een functie in plaats van een product. Het is daarom voor agrariërs niet voor de hand liggend om natuurbeheer te overwegen. Om dit te kunnen veranderen, zou eerst de referentie- en het normatieve kader bij agrariërs moeten veranderen.

Er zijn een aantal factoren binnen een agrarisch bedrijf die een rol spelen bij de overweging om over te gaan tot omzetting van landbouwgrond in natuur:

- De persoon en persoonlijke interesse in natuur.
- De huidige bedrijfssituatie. Agrariërs die een goedlopend veehouderijbedrijf (een gezonde onderneming) hebben, gaan in het algemeen niet over tot particulier natuurbeheer. Volgens een geïnterviewde zijn het voornamelijk agrariërs die 'problemen' binnen het bedrijf hebben of die binnen afzienbare tijd problemen binnen het bedrijf verwachten, die omzetting in natuur overwegen. Het zijn daarnaast agrariërs die de 'race niet bij kunnen houden' die overgaan tot een verandering van bedrijfsstrategie. Op dit moment treedt in de veehouderij een extensivering van bedrijven op door aankoop van grond. Agrariërs die dit niet kunnen, gaan verbreden, onder andere in natuurbeheer.
- De leeftijd van de ondernemer is een belangrijke factor. Bij deelname aan particulier natuurbeheer bij bedrijfsbeëindiging ligt de nadruk op oudere agrariërs.
- De aanwezigheid van een opvolger. Bij deelname aan particulier natuurbeheer bij bedrijfsbeëindiging ligt de nadruk op agrariërs zonder opvolger.
- De bedrijfsstrategie. Het is heel belangrijk om te constateren of de agrariër zichzelf zien als veehouder of als ondernemer. Ondernemers zien naast landbouw vaak ook andere activiteiten als een mogelijk onderdeel van de (economische) bedrijfsvoering. De mogelijkheden zijn afhankelijk van de marktomstandigheden, gebied, etc.

Binnen de groep van agrariërs die overgaan tot natuurbeheer zijn twee categorieën te onderscheiden. Ten eerste zijn er de agrariërs die hun bedrijf beëindigen en op het bedrijf willen blijven wonen. Voor deze groep zijn er over het algemeen weinig problemen te verwachten. Ten tweede zijn er de agrariërs die natuurbeheer zien als een 'redding' van het bedrijf. Voor deze groep zijn meer problemen te verwachten. Zij kiezen vaak voor zwaardere pakketten met hoge risico's, waarvan zij zich niet altijd bewust zijn. Natuurbeheer wordt hier vaak gezien als een landbouwactiviteit, waarbij de opbrengst wordt vergeleken met dat van de varkens of landbouwgrond. Er is op deze bedrijven vaak weinig integratie tussen de verschillende activiteiten.

De informatie waar agrariërs in eerste instantie behoefte aan hebben als bij hen het idee van particulier natuurbeheer een rol gaat spelen, is of zij in aanmerking komen voor Programma Beheer, welke pakketten er mogelijk zijn en wat de economische gevolgen zijn van de omzetting. Informatie over of zij in aanmerking komen en wat mogelijk is, is beschikbaar bij provincies. Deze informatie moet en kan nog geïnterpreteerd worden, er is bijna altijd aanvullend advies nodig.

Verder willen agrariërs weten welke gevolgen omzetting heeft voor het eigen bedrijf en de eigen situatie. Hierin gaat het voornamelijk over de gevolgen voor de MINAS regelgeving en de mestrechten. Er worden ook vragen gesteld over de inrichting van natuur en natuurdoelen. Agrariërs hebben hulp nodig bij het uitwerken van de subsidie-regeling voor hun bedrijfssituatie en de economische doorrekening van de verschillende mogelijkheden. Deze doorrekening wordt vaak gedaan door een accountantskantoor.

Daarnaast hebben agrariërs hulp nodig bij het vaststellen van de pakketkeuze. Agrariërs hebben de neiging om het zwaarste pakket te kiezen, omdat dit het meeste oplevert. Voorlichting en advies is daarom nodig om aan te geven dat de keuze mede bepaald moet worden op welke natuur- en landschapswaarden er gewenst zijn en wat er te realiseren is. Er moet daarom voorlichting gegeven worden over de inrichting en het beheer, over wat er

gedaan moet worden, over welke kennis en kunde daarvoor nodig is, over hoeveel tijd hiervoor nodig is, en welke machines hiervoor nodig zijn, over het feit dat de ligging van het terrein belangrijk is, etc.

Adviesbureaus stellen meestal de pakketkeuze voor, welke door de agrariër wordt opgevolgd. Het adviesbureau bepaalt zijn pakketkeuze op basis van de situatie, zoals (landbouwkundige) bodemsoort, waterpeil en waterbeleid, herkomst van water, etc, de animo van de agrariër, de huidige ecologische waarde en mogelijkheden voor natuurontwikkeling en rekenen dit voor. Daarin is opgenomen wat haalbaar is, wat de ecologische risico's zijn, in welke periode beheer plaatsvindt, het gevoel voor beheer van de ondernemer, etc.

Agrariërs hebben verder kennis nodig met welke instanties en groepen zij te maken krijgen bij het inrichten en beheren van natuur, zoals LNV, Staatsbosbeheer, provincies, gemeenten, buurtbewoners, waterschap, vogelclubs, lokale natuurverenigingen, etc.

Agrariërs kunnen vaak een begin maken met het inwinnen van informatie over de gebiedsplannen die zijn vastgesteld door de provincie en gemeenten. Deze zijn inmiddels vastgesteld en beschikbaar. Dit maakt de procedure makkelijker omdat duidelijk is welke natuur waar gevraagd wordt. Daarnaast hebben veel provincies samen met andere instanties inmiddels speciale loketten, huis-aan-huis folders en telefoonnummers beschikbaar gemaakt om de informatie zo laagdrempelig mogelijk te maken. Als het te ingewikkeld wordt en er mogelijkheden doorgerekend moeten worden, aanvragen moeten worden ingediend of ruimtelijke ordening procedures moeten worden ingezet, dan wordt hulp ingeschakeld. Deze hulp is vaak afkomstig van adviesbureaus (SBNL, Eelerwoude, etc), brancheorganisaties (LTO 's), provinciale landschapsbeheerorganisaties of overheidsinstanties (DLG). Agrariërs zijn gewend aan een grote (gratis) informatiestroom en aan het inhuren van kennis.

Er is verder hulp nodig bij het ingaan van het traject, van aanvraag tot de technische uitvoering bij de aanleg van het natuurterrein en bij het beheer van het natuurterrein op het bedrijf. Er is kennis nodig voor inrichting en onderhoud over de vegetatie, de kernsoorten en hun dynamiek, over geologie en bodemkunde en hun dynamiek, en over de arbeidsorganisatie van natuurbeheer. Verdere kennis is nodig over begrazing en gebruik van diersoorten en dichtheden. Agrariërs hebben vaak geen besef van de schaal van de omstandigheden en zij hebben vaak een ander idee over de manier waarop dingen moeten worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld waterbeheer voor natuur is het omgekeerde van waterbeheer voor landbouw. Binnen het natuur- en landschapsbeheer is het vaak beter om niets te doen dan om wel iets te doen. Ook het tijdstip waarop werkzaamheden in natuurbeheer moeten worden uitgevoerd is anders dan in de landbouw. In natuurbeheer vinden de meeste werkzaamheden plaats in de herfst en winter, terwijl in de landbouw de werkzaamheden plaatsvinden in het voorjaar en de zomer.

Bij omringende agrariërs en bestuurders heerst vaak onbegrip over en tegenwerking tegen particulier natuurbeheer. Daarom moet het kennisniveau van deze groepen worden verbeterd. De kennis over natuurbeheer is wel aanwezig in Nederland, bij instanties als Staatsbosbeheer (vroeger de bosbouwvoorlichtingsdienst), IKC Natuurbeheer, DLV en de provinciale landschappen, maar dit is niet beschikbaar voor agrariërs.

Verder moet (agrarisch) natuurbeheer door particulieren een andere status krijgen; nu wordt het vaak nog gezien als activiteit en niet als vak. Veel kennis die aanwezig is in de agroforestry zou kunnen worden gebruikt voor natuurbeheer. Daarnaast moeten er via agrarische opleidingscentra en hogere agrarische scholen opleidingen worden aangeboden op het terrein van (agrarisch) natuurbeheer. In sommige gevallen worden al cursussen natuurbeheer door agrarische opleidingscentra en landbouwonderwijs aangeboden en wordt langzaam natuurbeheer opgenomen in de curricula van het landbouwonderwijs.

Belangenorganisaties

Volgens een geïnterviewde van een belangenorganisatie zijn voor agrariërs de volgende twee factoren zeer belangrijk voor de omzetting van landbouwgrond in natuur: motivatie en acceptatie. De agrariër moet gemotiveerd zijn, betrokkenheid en nieuwsgierigheid bezitten. Hij moet natuurbeheer beschouwen als een nieuw gewas dat hij wil uitproberen. Natuurbeheer moet daarbij passen bij de persoon; bij sommige personen past dit en bij anderen niet. Het is volgens de geïnterviewde te vergelijken met 'groene vingers'. Een agrariër die aan natuurbeheer wil gaan doen, zou zoiets als 'groene vingers voor natuurbeheer' moeten hebben. Niet iedere melkveehouder kan daarom natuur beheren.

De agrariër moet zichzelf kennen, hij moet ondernemerschap hebben en hij moet zich kunnen en willen richten op subsidies. Agrariërs moeten hierbij kunnen inspelen op trends en ontwikkelingen. Het probleem is dat deze ontwikkeling wat betreft natuurbeheer al een tijd loopt en het nu misschien al te laat is voor agrariërs om in te stappen; agrariërs moeten nu op een hoog niveau inhaken wat problemen veroorzaakt.

Sociale acceptatie van de buurt is belangrijk; sommige agrariërs in het werkgebied van de geïnterviewde (Twente) durven niet toe te geven dat ze natuurbeheer doen of zouden willen doen. Op dit moment vindt er echter langzaam een verschuiving plaats naar andere ideeën in de veehouderij. Een voorbeeld van deze verschuiving is dat vroeger gestreefd werd naar een zo hoog mogelijk productie per koe. Er wordt nu langzaam van dit idee afgestapt. Voor natuurbeheer zal de verandering zich op soortgelijke wijze gaan ontwikkelen.

De sociale acceptatie speelt minder een rol bij landgoedeigenaren en hoger opgeleide ondernemers. Zij hebben vaak meer gezien en gelezen, en hoeven zich door hun status minder of niet te storen aan de meningen van de buurt. Deze groep is momenteel bezig met het opzetten en ontwikkelen van landgoederen. Landgoedeigenaren zien een markt voor hun land voor natuur en waterretentie. Ondernemers zien het als een mogelijkheid om hun geld te investeren en hieruit inkomsten te verkrijgen.

De voornaamste overwegingen die tegen het wijzigen van de functie in natuur worden genoemd, zijn:

- Het is een zeer definitieve keuze, die niet kan worden teruggedraaid.
- Door de waardedaling van het land eet de eigenaar zijn eigen kapitaal op.
- De omzetting levert beperkingen op voor de toekomst.

De bedrijfsvoering van agrariërs die geïnteresseerd zijn in de omzetting naar natuur voldoet vaak aan de volgende voorwaarden (in Twente):

- De huiskavel moet bij voorkeur groot zijn. Een kleine huiskavel in verhouding met het aantal koeien is ongunstig voor functieverandering.
- De mate van intensiteit van het landgebruik heeft invloed op de keuze voor functieverandering. Bij extensief gebruikt grasland zal er eerder worden omgeschakeld dan bij intensief gebruik. Intensieve bedrijven zijn vaak financieel sterker, waardoor verbreding minder een rol speelt.
- Er is geen melkvee meer aanwezig. De stap van functieverandering is dan kleiner. Bij aanwezigheid van melkvee heeft de omgeving vaak een negatief oordeel over het overgaan tot particulier natuurbeheer.

De voornaamste doelgroep voor functieverandering is daarom oudere melkveehouders die zijn gestopt met het houden van melkkoeien. Deze groep is het makkelijkste en het beste te benaderen. Zij hebben voornamelijk hulp nodig bij het inschatten van de inkomsten bij functieverandering.

In Zeeland zijn akkerbouwbedrijven van meer dan 80 ha vaak teeltgericht (vakgericht). Deze groep heeft meer (economische) buffer en is niet geïnteresseerd in verbreding. Deze groep blijft binnen de sector. Natuur wordt in deze groep niet gezien als een teelt. Verbreding komt voornamelijk voor in de kleinere bedrijven. Bij deze bedrijven is natuurbeheer één van de bestaande opties. Andere opties zijn buiten de deur werken, bollenteelt, schaalvergroting, specialisatie in pootgoed, etc. Agrariërs die kiezen voor natuurbeheer zijn vaak mensen die open staan voor vernieuwing en verder kijken, die het leuk vinden en er belangstelling voor hebben. Verder zijn economische overwegingen een factor; het rendement van eigendom is de belangrijkste overweging bij omzetting. Omschakeling gebeurt nauwelijks uit idealisme, dit zelfde is waar te nemen in de biologische landbouw.

De percelen die nu worden omgezet in natuur zijn voornamelijk de percelen die toch al niet in de bedrijfsvoering passen (te laag, te nat, rare vorm, ver van bedrijf) of niet interessant zijn voor de landbouw. Daarnaast worden percelen omgezet die door aangrenzende natuurgebieden toch al beperkt zijn in de mogelijkheden. Soms wordt natuur gezien als een nieuwe teelt of nieuwe sector in het bedrijf.

Bij de voorlichting van agrariërs over functieverandering is het vooral erg belangrijk om gebruik te maken van andere agrariërs en hun ervaringen. Bij voorlichting door andere agrariërs komt de boodschap beter over dan wanneer een andere persoon de boodschap brengt, omdat andere agrariërs dezelfde taal spreken. Het ondernemerschap van de voorlichtende agrariër is hierin erg belangrijk. Daarom moet een ervaren ondernemer of agrariër deze boodschap brengen. De boodschap op zich is niet zo heel belangrijk, het is vooral door wie het verteld wordt wat belangrijk is. Deze kennisoverdracht tussen agrariërs kan gestimuleerd worden door het beschikbaar stellen van informatie in folders, etc. en organiseren van voorlichtingsavonden, excursies, etc.

De kennis die agrariërs nodig hebben voor de omzetting van landbouwgrond in natuur was eerst versnipperd, maar begint nu meer gestructureerd beschikbaar te komen voor agrariërs. De voornaamste gebieden waarvan kennis nodig is, zijn:

- Planologische vraagstukken bij provincie en gemeenten, over wat er mogelijk is, etc.
- Kennis op gebied van vergunningen (aangeven waarvoor vergunningen nodig zijn, bijvoorbeeld vergunningen voor het afgraven bij natuuromzetting).

- Kennis bij het aanvragen van de subsidieregeling, assistentie bij het op tijd insturen van formulieren e.d.

Adviesbureaus worden doorgaans ingeschakeld bij de omzetting van grote oppervlakten. 95% van de agrariërs zal hiervoor hulp nodig hebben van een adviesbureau. Slechts 5% van de agrariërs zou dit alleen kunnen. Het advies geven is een vak apart, waarbij het adviesbureau uitzoekt welk natuurdoel van toepassing is, hoe dit te bereiken is, etc. Een agrariër bezit deze kennis niet, maar heeft deze kennis nodig voor het aanvragen van subsidies en het aanleggen en onderhouden van natuur.

Verder hebben agrariërs advies nodig bij het kiezen van de beheerspakketten. Zij hebben vaak de neiging om het hoogste pakket te kiezen, omdat dit het meeste oplevert. Deze pakketten zijn vaak moeilijk te realiseren. Agrariërs hebben daarom begeleiding nodig bij het kiezen van de pakketten; iemand die meedenkt in hun eigen situatie. De adviseur is nodig om teleurstelling en niet te realiseren afspraken te voorkomen. Dit advies werd voorheen gegeven door DLG. Zij bepaalden het natuurdoeltype en adviseerden agrariërs over de mogelijkheden en zorgden voor de afhandeling van de aanvraag. De DLG beschikte over 'boerengevoel' en 'gevoel voor de ambtenarij'. Voor het aanvragen van de subsidies roepen agrariërs nu vaak de hulp in van accountantskantoren. Deze hebben echter geen specialisten in dienst omdat het advies te specifiek is, de markt te klein is en de tijdsduur te kort om iemand speciaal voor op te leiden. Hierdoor is de kennis te veel versnipperd over te veel kleine adviesbureaus.

De hulp van een externe adviseur levert ook een verbetering op voor het aan te leggen natuurterrein, omdat een externe adviseur een frisse en nieuwe blik kan te werpen op het bedrijf. De agrariër kent zijn eigen bedrijf erg goed, maar ziet vaak andere mogelijkheden en problemen dan een adviseur. De adviseur kijkt alleen naar de mogelijkheden voor de natuur en kan daarom beter de mogelijkheden in kaart brengen. De agrariër heeft naast het beheer van natuur ook oog voor zijn land, zijn dieren, etc.

Agrariërs zijn over het algemeen gewend om technische informatie in te kopen, net als bij elke andere vorm van verbreding. Het verzamelen van technische informatie kan ook door middel van studieclubs die door agrariërs zelf zijn opgezet, die informatie inwinnen en adviseurs en technische en praktische kennis binnen halen. Bronnen waar agrariërs kennis kunnen inwinnen zijn onder andere LTO, SBNL, provincies en gemeenten, Stichting Landschapsbeheer, LASER, DLG, uitvoeringsinstanties zoals aannemers, uitvoerders van aanplantingen, etc.

Er is behoefte aan om alle informatie die nodig is bij het omzetten van landbouwgrond overzichtelijk op een rijtje te zetten waarbij aandacht wordt besteed aan zowel de oude als de nieuwe regelingen. Op dit moment is het voor de agrariër moeilijk om in de wirwar van informatie een goed beeld te krijgen van de mogelijkheden en eisen. Een goede, makkelijk leesbare handleiding zou hierbij uitkomst kunnen bieden. Deze handleiding moet aansluiten bij de praktijk en dicht bij de boer staan (vergelijkbaar met hoe teel ik aardappels, hoe 'teel' ik natuur). De huidige regelgeving is te moeilijk om te lezen en agrariërs haken snel af. In de op te stellen handleiding zou onder andere moeten worden opgenomen wat er komt kijken bij omzetting, mogelijkheden tot omzetting, keuze van pakketten, welke voorwaarden hieraan verbonden zijn, welke regeltechnische kennis nodig is (vergunningen), welke juridische en technische kennis er nodig is voor inrichting, beheer, werkzaamheden, management en behalen van doelstellingen. Deze kennis is regiospecifiek en kan daarom niet landelijk worden verstrekt. De informatie zal daarom provinciaal of regionaal beschikbaar moeten worden gesteld waarbij de situatie is toegespitst op de regionale omstandigheden. Deze informatie zal een deel van de vragen bij adviseurs wegnemen.

Agrariërs hebben naast kennis voor aanvraag van subsidies en vergunningen voornamelijk behoefte aan kennis in de vorm van cursussen (via bijvoorbeeld agrarische opleidingscentra) over hoe natuur te produceren, met alle factoren die van invloed zijn op natuur. In het werkgebied van een geïnterviewde worden cursussen gegeven door vrijwilligers van vogelclubs of natuurverenigingen uit de omgeving. In deze cursussen moet onderwijs in landschapsonderhoud worden gegeven met een professionele aanpak. In de cursus moet worden overgedragen wat het doel is van beheer en wat het einddoel van beheer is. Het voordeel van cursussen gegeven door vrijwilligers uit de buurt, is dat deze mensen dichtbij zijn zodat ze later ook nog voor de agrariërs beschikbaar zijn voor vragen, inventarisaties, etc. In het landbouwonderwijs zou natuurbeheer als 5^e gewas in de economieles moeten worden behandeld.

De huidige situatie met LASER werkt goed, maar LASER staat te ver van de agrariër af, en de situatie van de agrariër is niet bij hen bekend. DLG is nu alleen nog de controlerende instantie. Vroeger had DLG zelf ook belang bij het maken van de goede keuzen en had ook de kans om begeleiding te geven. Dit is door de loskoppeling nu niet meer mogelijk. Om natuurbeheer door agrariërs te bevorderen is de begeleiding en kennis van een overheidsinstantie als DLG nodig; naast controle is ook advies nodig. De splitsing van de diensten met betrekking tot natuurbeheer over LASER en DLG is daarom geen verbetering van de situatie.

Akkerbouw, in omzetting, gehele omzetting (duinlandschap)

Achtergrond

Dit interview vond plaats met de heer Ruijtenberg in Renesse (Zld). De heer Ruijtenberg had een akkerbouwbedrijf van 20 hectare met een camping van 8 hectare en een natuurterrein van 22 hectare in Renesse West. Dit bedrijf had de bestemming natuur en verblijfsrecreatie met ontheffing voor landbouw. Van het aanwezige natuurterrein was 4 hectare opengesteld voor bezoekers van de camping en de rest werd begraasd door schapen en pony's. Het bedrijf was volledig ingesloten door particulier beheerde natuurterreinen.

In het gebied werd een inrichtingsplan met natuurontwikkelingsvisie voorgesteld door de Provincie Zeeland. In dit plan was onder andere een verhoging van het grondwaterpeil opgenomen, maar door de aanwezigheid van het akkerbouwbedrijf was dit niet mogelijk. Door vele omstandigheden binnen en rondom het bedrijf, waren er geen goede vooruitzichten voor het bedrijf voor de toekomst, en was overgaan op natuur de enige mogelijkheid. Deze omstandigheden waren onder andere:

- het bedrijf is geheel ingesloten door natuur.
- Er zijn geen opvolgers in het bedrijf die geïnteresseerd zijn in het akkerbouwgedeelte van het bedrijf; er is wel interesse in het recreatieve gedeelte van het bedrijf.
- De leeftijd van de heer Ruijtenberg speelt een belangrijke rol.
- De omstandigheden waarin het bedrijf zich bevindt, speelt een belangrijke rol. Sinds 1978 wordt het akkerbouwbedrijf al beperkt in de bedrijfsvoering ten behoeve van natuur. Het bij het bedrijf horende natuurterrein is in die tijd beschermd natuurterrein geworden. Tegen verschillende besluiten is tot in de Raad van State geprocedeerd, tot op heden altijd met winst voor de heer Ruijtenberg. Nu werd het initiatief genomen vanuit de provincie met financiële steun van de Rijksoverheid en de kansen om opnieuw te winnen werden laag ingeschat. Samen met de bedrijfssituatie werd daarom ingestemd met vrijwillige omschakeling, of geen verzet tegen de ontwikkeling van natuur. De overheid wilde het bedrijf kopen, maar er is voor gekozen om het land zelf particulier te gaan beheren.

Op dit moment zijn de exploitatie van de camping en het akkerbouwbedrijf verkocht. De camping is nu gesaneerd (de infrastructuur is weggehaald). Het bedrijf zal voor de opheffing van de camping worden gecompenseerd. Er is een nieuw terrein voor de camping aangeboden, hiermee is ingestemd en op dit moment wordt er gewerkt aan de bestemmingswijziging daar. Het terrein waarop de camping was gelegen, is ondergebracht in de Tijdelijke Regeling Natuurbeheer. Dit had moeten worden omgezet in Subsidieregeling Natuurbeheer, maar de communicatie hierover was slecht en men is hier te laat achtergekomen.

Advisering

De omzetting van het akkerbouwgedeelte vindt in nauw overleg plaats met de Provincie Zeeland. De provincie verleend volledige medewerking omdat dit ook in het belang is van de provincie. Daarnaast beschikt De heer Ruijtenberg zelf over een groot netwerk.

De keuze voor het natuurdoeltype en de bijbehorende pakketten is in samenspraak met de provincie bepaald. De inrichting wordt op richtlijnen van de provincie uitgevoerd. Het natuurdoeltype dat in het gebied wordt nagestreefd is duinlandschap met verstuingen. Hiervoor moet het terrein afgegraven en geplagd worden. Voor het uitvoeren van deze werkzaamheden zijn veel vergunningen nodig, zoals een vergunning vanuit de Natuurbeschermingswet om te mogen werken in het al bestaande natuurterrein, ontgrondingsvergunning (aangevraagd bij provincie, compleet met inspraakrondes), aanlegvergunning (aangevraagd bij de gemeente, compleet met inspraakrondes), bouwstoffenbesluit voor het graven en verplaatsen van grond, archeologisch onderzoek en onderzoek voor flora- en faunawet. Al deze aanvragen kosten veel tijd, geld en energie, ondanks de volledige medewerking van de provincie.

De aanvraag voor subsidieverlening is nu ingediend. Er waren grote problemen ontstaan bij het invullen van de aanvraag. De provincie kon hierbij niet assisteren en de DLG mocht of kon hierbij niet assisteren. Op aanraden van ZLTO, omdat deze de kennis zelf niet had, is hulp gevonden bij SBNL en die hebben geadviseerd bij de subsidieaanvraag. Er is nu een aanvraag ingediend voor Subsidieregeling Natuurbeheer met Inrichtingssubsidie, Effectgerichte Maatregelen en de Functieveranderingssubsidie. De Subsidie Effectgerichte Maatregelen blijkt na aanvraag niet bestemd voor particulieren. Deze aanvraag was te ingewikkeld om zelf zonder hulp in te vullen. Er is gekozen voor een minder zwaar beheerspakket, omdat het hogere doel waarschijnlijk niet te halen is.

Verbeterpunten

Er worden vraagtekens gesteld bij het systeem van afrekening op resultaat. Dit omdat er geen garantie is dat een bepaald natuurdoel wordt behaald omdat de natuur grillig en niet te sturen of te voorspellen is. De heer Ruijtenberg ziet daarom meer in een vergoeding naar inrichting zodat een bepaald natuurdoel zich er *kan* vestigen. Controle op de naleving is een momentopname; er is geen garantie dat deze momentopname klopt. De controle op naleving van de inrichting mag zwaarder, omdat een ondernemer die wordt betaald voor een dienst, deze dienst ook moet leveren.

Als de overheid particulier natuurbeheer wil stimuleren, dan zal de overheid het proces klantvriendelijker moeten maken en de communicatie naar particulieren toe verbeteren. Nu is het noodzakelijk om een goed netwerk en goede contacten bij de provincie te hebben om de aanvraag rond te krijgen; anders is het bijna onmogelijk. Er is altijd advies nodig over het inrichten van het natuurterrein en het invullen van de subsidieaanvraag. Het advies dat hiervoor nodig is, is erg specialistisch, en de groep adviseurs die dit kan leveren is daarom erg klein. Het proces zou zo vereenvoudigd moeten worden zodat een particulier zelf de aanvraag kan indienen en de papieren rompslomp moet worden vereenvoudigd. Nu is het aantrekkelijker en gemakkelijker om het land te verkopen aan de overheid. Dit is echter met de nieuwe ontwikkelingen niet altijd mogelijk en er is geen zekerheid dat de overheid de grond kan en wil kopen.

De overheid kan particulier natuurbeheer stimuleren door in beheersplannen en ontwikkelingsvisies duidelijk te maken waar particulier natuurbeheer kan en het daar te promoten, zodat mensen weten wat er van hen wordt gevraagd. Dit is ook noodzakelijk om versnippering van natuur te voorkomen.

Overwegingen

De heer Ruijtenberg zou de omzetting van landbouwgrond in natuur wel weer doen, want eigenlijk is er geen andere keus. Deze zaak sleept eigenlijk al sinds 1978 en zelfs als er opvolgers geïnteresseerd zouden zijn in overname, dan is deze situatie niet iets wat De heer Ruijtenberg aan zijn kinderen zou willen doorgeven. Als De heer Ruijtenberg niet met de gedwongen vrijwillige omschakeling had ingestemd, was het bedrijf uiteindelijk onteigend en een groot deel van de opbrengst zou aan de belasting moeten worden afgedragen. Door de functieverandering blijft de grond in eigendom en is er een inkomensgarantie voor de komende 30 jaar.

Het gehele bedrijf heeft nu de bestemming natuur en de aanvraag voor een landgoedstatus is goedgekeurd. Het bedrijf heeft nu 8 hectare van het natuurterrein opengesteld voor publiek. Voor de rest van het bedrijf is openstelling niet gewenst in verband met natuurontwikkeling. Er wordt op dit moment gewerkt aan het idee om het terrein samen met het terrein van de vier andere particuliere eigenaren samen te voegen tot één groot terrein van 275 hectare en hierop dieren te laten grazen. Op dit moment zijn er al herten op het terrein aanwezig, afkomstig uit het aangrenzend terrein van Staatsbosbeheer.

Ondertussen is de definitieve aanvraag ingediend en afgewezen omdat het budget op de eerste dag van de aanvraagperiode al overschreden was. Hierdoor moet de aanvraag volgend jaar opnieuw worden ingediend. Dit zal ertoe leiden dat alle vergunningen voor de werkzaamheden opnieuw moeten worden aangevraagd omdat deze zullen verlopen. Er is echter geen subsidie aan te vragen op deze gemaakte kosten, omdat de subsidie aanvraag is afgewezen vanwege het budget. Deze regelgeving werkt niet stimulerend om over te gaan tot particulier natuurbeheer.

Het proces van de omzetting loopt daarom op dit moment nog steeds. De heer Ruijtenberg heeft voor andere activiteiten natuurcompensatie nodig. Hiervoor wil de heer Ruijtenberg de omzetting van het camping- en akkerbouwbedrijf gebruiken. De omzetting is nu nog op te houden of uit te stellen als:

- De subsidieregeling die is aangevraagd vol is (dit is inmiddels gebeurd);
- Als de cofinanciering die vanuit de provincie zou moeten worden geleverd niet rond komt;
- Als deze natuurontwikkeling niet mag gelden als natuurcompensatie voor andere activiteiten van de heer Ruijtenberg.

Het proces is uit te stellen, maar het kan niet worden afgesteld, hoewel dit ook niet gewenst wordt.

Akkerbouw, omzetting voltooid, gedeeltelijke omzetting (veenmos-rietland)

Achtergrond

Dit interview vond plaats met de heer De Regt uit Colijnsplaat (Zld). De heer De Regt heeft een akkerbouwbedrijf van 24 hectare, waarop aardappels, suikerbieten, graan (winter tarwe) en graszaad worden verbouwd. Op deze percelen vindt agrarisch natuurbeheer plaats, ongeveer 2 hectare in totaal, binnen het akkerrandenpakket uit Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer. Daarnaast heeft de heer De Regt een minicamping en wordt een

bungalow verhuurd. Verder werden schapen gehouden op de dijken, schorren en een aangrenzend graslandperceel van ongeveer 18 hectare. Dit perceel werd al beheerd onder de Tijdelijke Regeling Agrarisch Natuurbeheer, waarbij het perceel niet mocht worden begraasd of gemaaid van 1 maart of 1 april tot juni/juli. De rest van het jaar mocht dit perceel worden beweide, gemaaid en bemest. In 2001 is de schapentak afgestoten en is het perceel omgezet in natuurterrein. In het perceel bevindt zich een zoetwatermeer met drijvend vogeleiland en een veedrinkplaats/kikkerpoel.

Het natuurterrein is gelegen in een inlaag. Deze inlaag is ontstaan doordat klei werd gewonnen voor de aanleg van een tweede dijk, de slaperdijk. Deze slaperdijk werd aangelegd ter bescherming van het land, als de eerste dijk, de wakerdijk, het door dijkval of oeverdoorbraak zou begeven. Hierdoor is een laagte (de inlaag) in het land ontstaan, dat is ingeklemd tussen twee dijken. Dit terrein is nu ingericht naar het natuurdoel veenmos-rietland. Het terrein is hiervoor gedeeltelijk afgegraven en een ander gedeelte is met deze grond opgehoogd. Er is voor de sluis in het gebied een muurtje van 90 cm gebouwd die het water in het gebied vasthoudt. Verder zijn de drinkplaatsen/kikkerpoelen in het perceel en op een aangrenzend perceel in ere hersteld.

Bedrijfssituatie

Sinds 1 jaar is het natuurgebied nu ingericht en het terrein is nu al zeer talrijk bevolkt met vogels, waaronder de lepelaar en steltlopers. Met steun van verschillende financiers is er op de dijk nu een vogelkijkhut geplaatst. Het natuurgebied is door vogels druk bezocht, wat klandizie oplevert voor de camping en de bungalow van vogelaars. Het idee bestaat nu om appartementen te bouwen op het bedrijf. Hier wordt nog aan gewerkt.

Het natuurterrein is gelegen naast het Nationale Park De Oosterschelde. Daarnaast maakt het natuurterrein deel uit van de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur. Door deze status heeft het bedrijf voorrang gekregen bij het verkrijgen van gunstige regelingen. De rest van het bedrijf wordt echter beperkt door de ligging van het bedrijf. Uitbreiding van de camping is moeilijk door natuur; daarom wordt nu verbreding gezocht in het bouwen van appartementen. Er is gevraagd om een lange afstandswandelpad door het gebied te laten lopen, maar de heer De Regt heeft hier niet mee ingestemd, vanwege verstoring van het gebied. Het gebied is ook goed vanaf de achterliggende dijk te bekijken, dit zorgt voor minder verstoring omdat vogels door de stand van de zon de mensen minder goed kunnen zien.

De omzetting van landbouwgrond in natuur wordt gezien als een aanvulling op het akkerbouwbedrijf. Hierdoor is het akkerbouwbedrijf nog steeds levensvatbaar en kan het worden overgedragen aan de zoon. Het bedrijf is nu gedeeltelijk in handen van de zoon en schoondochter. De zoon heeft naast het bedrijf een eigen bedrijf; de schoondochter heeft de schapenhouderij weer opgepakt. Er zijn ideeën om rondleiding en ontvangsten rond deze schapen te organiseren. Er zouden volgens de heer De Regt subsidies moeten komen om dit soort diensten die agrariërs kunnen leveren aan burgers te ondersteunen.

Volgens de heer De Regt geeft natuurbeheer meer mogelijkheden voor veranderingen en vernieuwingen binnen het bedrijf. Door deelname aan particulier natuurbeheer kan grond van het bedrijf ten gelde gemaakt worden, terwijl deze grond in eigendom blijft. Het geld is een inkomstenbron voor het bedrijf dat opnieuw in het bedrijf geïnvesteerd kan worden om het bedrijf sterker te maken. Het bedrijf is relatief klein voor een akkerbouwbedrijf en daarom zijn er alternatieven gezocht. Er moet worden geïnvesteerd in rentabiliteit.

Voorwaarden voor natuurbeheer

Er zijn volgens de heer De Regt een aantal voorwaarden waaraan een agrariër en het terrein moeten voldoen om deel te nemen aan particulier natuurbeheer:

- De agrariër moet grond in eigendom hebben in of bij de Ecologische Hoofdstructuur, of in een ander gebied met potentie voor natuurterrein.
- Natuurbeheer moet passen binnen het bedrijf.
- Als het bedrijf door de ligging bij de Ecologische Hoofdstructuur of aangrenzend natuurterrein wordt beperkt, dan is omzetting een mogelijkheid. Het perceel in het akkerbouwbedrijf was alleen te gebruiken voor schapenhouderij en er was in eerste instantie geen interesse in voortzetting van de schapentak.
- Het terrein dat voor omzetting in aanmerking komt, moet slechte landbouwgrond zijn. Het is te duur om goede landbouwgrond om te zetten in natuurterrein. Het zal teveel kosten en te weinig opleveren.
- De agrariër moet doorzettingsvermogen hebben en wat geluk.
- De agrariër moet met de natuur opgegroeid zijn, er mee bekend zijn en weten hoe hij zelf is.
- De agrariër moet geen opvolger hebben en niet gebonden zijn aan zijn bedrijf.

- De toekomstvisie van de agrariër voor het bedrijf is belangrijk. Als de agrariër geïnteresseerd is in pure akkerbouw of veehouderij, dan zal hij niet geïnteresseerd zijn in natuurbeheer.
- De agrariër moet een ondernemer zijn, met ondernemersgeest, die alle mogelijkheden zo goed mogelijk probeert te benutten. Voordat het perceel werd omgezet in natuurterrein, werd er gebruik gemaakt van de bergboerenregeling en van de oopremie.
- Door de slechte prijzen in de akkerbouw is pure akkerbouw bijna niet meer mogelijk, zeker niet voor relatief kleine bedrijven. Een agrariër moet daarom innovatief zijn en gaan verbreden (in welke richting dan ook). 'Een boer die alleen boert, blijft geen boer'.
- Goede contacten bij gemeente en/of provincie (DLG) met de juiste (welwillende) mensen op de juiste (belangrijke) plaatsen zijn belangrijk. Deze mensen hebben de heer De Regt erg gestimuleerd.

De reden tot omzetting voor de heer De Regt waren onder andere dat hij al lange tijd bezig was met natuurbeheer en dit in te passen was in het bedrijf. Er was een perceel dat in aanmerking kwam voor omzetting en de manier waarop het werd benut (schapen) was niet meer aantrekkelijk. De ligging van het perceel was gunstig voor natuurbeheer en de heer De Regt werd op de mogelijkheden geattendeerd door een medewerker van de gemeente. Daarnaast beleeft de heer De Regt plezier aan het natuurterrein en aan de mensen en vogelaars die het terrein bezoeken. Hij geniet van de mensen rondom het erf en de contacten die hij opdoet met de vogelaars en de mensen die de camping bezoeken.

Advisering

De eisen wat betreft aanleg, inrichting en onderhoud zijn opgesteld door de Provincie Zeeland. De heer De Regt voldoet aan deze eisen van de provincie omdat de vergoeding nodig is ter compensatie van het afstoten van de schapen. Voor onderhoud is nog geen goede weg gevonden. Er moet riet gemaaid worden, maar dit lijkt nu niet meer terug te groeien. Hierover is de heer De Regt nu in discussie met de provincie.

De heer De Regt krijgt veel ondersteuning van een bevriende medewerker van de Gemeente Noord-Beveland. Deze persoon heeft de heer De Regt gevraagd om deel te nemen aan particulier natuurbeheer. Het is volgens de heer De Regt belangrijk om een makkelijk aanspreekbaar persoon bij de gemeente of provincie te hebben.

Verbeterpunten

Het is voor het stimuleren van particulier natuurbeheer noodzakelijk dat er een makkelijk aanspreekpunt aanwezig is bij gemeente of provincie. Deze persoon zou uit de agrarische omgeving moeten komen, bekend moeten zijn met de ambtelijke omgeving en weten wat er gebeurd op het terrein van de regelgeving voor natuurbeheer. De medewerking van deze persoon is nodig om het doel te bereiken. Deze persoon fungeert als tussenpersoon tussen agrariër en gemeente of provincie. Deze persoon kan agrariërs ondersteunen bij het aanvragen van vergunningen en subsidies. Daarnaast moet een visie voor het gebied worden opgesteld en dit moet doelgericht worden aangepakt zodat er op korte termijn beslissingen kunnen worden genomen.

Informatiebronnen

De belangrijkste informatiebron voor de heer De Regt is de Subsidiegids voor de Agrarische Sector (van Elsevier). Hieruit wordt veel informatie gehaald over de verschillende subsidiemogelijkheden waar het bedrijf gebruik van kan maken. Ook de adresverwijzingen worden hieruit gebruikt. Verder probeert de heer De Regt op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen omdat het vaak van belang is om er op tijd bij te zijn. Eigenlijk vindt hij dat hij een abonnement op de Staatscourant zou moeten nemen om op de hoogte te blijven. Verdere informatiebronnen zijn: DLG, Provincie Zeeland, Gemeente Noord-Beveland, ZLTO en vakbladen. Deze vakbladen worden vaak grondig gelezen waarbij hij gefixeerd is op de mogelijkheden die hierin worden beschreven. Volgens de heer De Regt moet een boer slim inspelen op de subsidies die er zijn, om op deze manier het bedrijf uit te bouwen voor de toekomst. Door gebruik te maken van subsidies kan een goede poot onder het bedrijf gehouden worden.

Akkerbouw, omzetting voltooid, gedeeltelijke omzetting (bos)

Achtergrond

Dit interview vond plaats met de heer Huisman in Siddeburen (Gn.). De heer Huisman had een akkerbouwbedrijf van 90 hectare. Hiervan is nu 35 hectare in gebruik voor akkerbouw en hierop worden fabrieksaardappelen, suikerbieten en wintertarwe verbouwd. De rest, 55 hectare, is omgezet in blijvend bos. Voorheen werd hierop graan verbouwd. Deze teelt was niet meer rendabel en de vooruitzichten voor de toekomst waren slecht. Daarnaast was een gedeelte van deze 55 hectare minder geschikt voor akkerbouw omdat het veengrond of zware klei betreft. Het was daarom rendabeler om bos aan te leggen. Het is voor de heer Huisman geen probleem dat hij hierbij afhankelijk is van subsidies. Als akkerbouwer was de heer Huisman ook afhankelijk van subsidies op de prijzen van akkerbouwproducten. Nu is de heer Huisman voor 20 jaar (in SBL-regeling waarvan de heer Huisman gebruik maakt; in SN is dit 30 jaar) zeker gesteld van een vast inkomen per jaar.

Voordat het land werd omgezet in bos, nam de heer Huisman deel aan de MacSharry regeling, waarin roulerend 25% van het bedrijf braak werd gelegd. Deze regeling liep in 1993 af. Er is toen gezocht naar een vervangende regeling voor deze braaklegging. Er is besloten om gebruik te maken van de regeling SBL (Stimulering Bosuitbreiding Landbouwgrond). Deze procedure is eind 1993 gestart.

Advisering

De gemeente Slochteren en Provincie Groningen hebben hun medewerking verleend aan de aanleg van bos. De aanvraag voor de aanleg was ingediend voordat er een streekplan was opgesteld. De heer Huisman vraagt zich af of de aanleg door had kunnen gaan als er wel een streekplan was geweest met andere plannen voor het gebied. Wat dit betreft is de aanvraag op tijd ingediend. Aan de andere kant is de aanvraag te vroeg ingediend. De vergoeding die in de SBL-regeling wordt verkregen is lager dan de vergoeding die nu in de Subsidieregeling Natuurbeheer worden uitgekeerd. Daarnaast is er in de SBL-regeling geen vergoeding voor de functieverandering van de grond. Het zou dus aantrekkelijker geweest zijn om later te starten met bosaanleg en deel te nemen aan de SN regeling.

Naast de SBL-regeling is er gebruik gemaakt van meerdere subsidieregelingen. Dit zijn de aanplantsubsidie, een populierensubsidie van het Ministerie van Economische Zaken en een financiering van de Stichting FACE. Deze stichting financiert projecten waarbij bos wordt aangepland om de CO₂-uitstoot vast te leggen en zo het broeikaseffect te verminderen. Verder zijn er wandelpaden en een vijver aangelegd die door de provincie zijn gefinancierd. De gemeente Slochteren heeft het proces ondersteund door medewerking te verlenen en door medefinanciering voor de bestemmingswijziging te regelen.

De aanvraagprocedure heeft een lange tijd geduurd en heeft tot in de Raad van State gediend. Dit is mede veroorzaakt doordat er tegenwerking van collega-agrariërs werd ondervonden. Zij waren bang voor onder andere schaduwwerking op hun eigen land, voor zichtbeperking op het eigen bedrijf, voor het overwaaien van onkruiden naar het eigen land en voor waardedaling van het eigen bedrijf. De omgeving was daarnaast bang voor beperkende maatregelen voor het eigen bedrijf. Verder werd het argument gebruikt dat in het landschap grootschalige akkerbouw thuishoort. De gemeente en provincie hebben echter hun medewerking verleend. Volgens de heer Huisman was er voornamelijk tegenstand omdat men vond dat waardevolle landbouwgrond verloren ging en omdat collega-agrariërs over het algemeen huiverend zijn voor dit soort veranderingen en voor de regelgeving. In 1995 was de procedure van de functieverandering naar akkerbouw/bosbouwvergunning rond; dit is meteen voor het gehele bedrijf aangevraagd. In 1996 en 1997 is bos aangelegd. Voor de aanvraag en de inrichting van het terrein is advies ingewonnen bij Eelerwoude Ingenieursbureau.

Het onderhoud van het terrein beperkt zich nu tot het maaien van de wandelpaden. Er zal binnenkort gesnoeid moeten worden om de wandelpaden open te houden en er zal straks gedund moeten worden. Op dit moment word er nagedacht om ook de rest van het land om te zetten in bos en het bedrijf om te zetten in een landgoed. Maar zolang de akkerbouw nog winstgevend is, wordt dit niet gedaan.

Informatiebronnen

De informatie die nodig was voor de omzetting en de aanleg van bos, kwam uit vakliteratuur en bosbouwartikelen. Volgens de heer Huisman ben je meer gespitst op dit soort informatie als je met een idee rondloopt. Informatie over de Stichting FACE was afkomstig uit de landbouwpers, waarop hij de stichting uitgenodigd heeft voor een gesprek. Via deze stichting kwam de heer Huisman ook terecht bij Eelerwoude. Daarnaast is informatie ingewonnen bij LNV over de SBL-regeling. Verder is de heer Huisman sinds 1991 lid van de Vereniging van Houttelers van de NLTO. Andere informatiebronnen zijn: Het Boschap, Stichting Bos en Hout, de Bostelefoon en Bosgroep Noord Oost Nederland (een coöperatie van bosteigenaren). Ook heeft de heer Huisman een cursus gevolgd voor akkerbouwers die omschakelden naar bosbouw bij AOC Terra in Frederiksoord.

Overwegingen

Een akkerbouwer moet bij de omzetting beseffen dat het een definitieve stap is en dat er lange tijd overheen zal gaan voordat het zover is. Iedere akkerbouwer kan zijn land omzetten, als hij dit wil en de risico's die hierbij spelen accepteert. Het is een lange termijn project en men moet bereid zijn zich voor langere tijd vast te leggen. De heer Huisman probeert zoveel mogelijk kennis te vergaren omdat 'bosteelt een hele ander tak van sport is, het is een soort akkerbouw, maar dan op de lange termijn. Hier moet anders mee omgegaan worden dan met akkerbouw. Het onderhoud valt op andere tijdstippen dan de werkzaamheden in de akkerbouw, het is daarom goed met elkaar te combineren'.

Als de heer Huisman opnieuw voor de keuze zou staan, dan had hij de omzetting weer uitgevoerd. Waarschijnlijk zou hij dan een aantal wijzigingen hebben gemaakt. Nu zijn er grote blokken van één soort bomen aangeplant,

waardoor het perceel kwetsbaarder is voor ziekten en plagen. Er zou nu gekozen worden voor kleinere oppervlakten en meer variatie. Verder zou de heer Huisman nu misschien een golfbaan aangelegd hebben als daar belangstelling voor is in de omgeving.

Verbeterpunten

De heer Huisman zal een collega-agrariër aanraden de volgende procedure te hanteren.

1. De collega-agrariër moet informatie inwinnen bij collega's en verschillende instanties om alles te weten te komen wat de omzetting allemaal inhoudt;
2. De collega-agrariër moet informatie inwinnen bij de gemeente over wijziging van de bestemming en de mogelijkheden en beperkingen hierbij. Het is een voorwaarde om de medewerking van de gemeente en de provincie te hebben, anders is het heel moeilijk om tot de aanleg van bos over te gaan. Het gaat hier om mensen die kennis van de zaak hebben en bereid zijn om iets voor je uit te zoeken en de regels niet strikt maar enigszins soepel hanteren. Deze mensen moeten akkerbouwers niet van het kastje naar de muur sturen maar doorverwijzen naar waar de informatie te verkrijgen is. Er moet rekening mee gehouden worden dat de bestemmingswijziging een langdurig proces is;
3. De collega-agrariër moet informatie inwinnen over subsidieregelingen, de aanvraag van subsidies, over aanleg, etc. en eventueel overwegingen te maken over andere gebuiken, zoals recreatie. Hierover moet ook informatie over de mogelijkheden en beperkingen worden ingewonnen;
4. De collega-agrariër moet de aanvraag voor subsidies indienen en hierbij advies en assistentie in te roepen van een adviesbureau;
5. De collega-agrariër moet als de goedkeuring binnen is advies inwinnen over de aanleg, inrichting en onderhoud van het bos.

De schoonvader van de heer Huisman is op dit moment bezig met de omzetting van zijn bedrijf in Overijssel. De heer Huisman heeft het idee dat de procedures nu een stuk moeilijker zijn. Verder zijn er meer en duurdere procedures nodig (zoals faunabescherming, etc.). Dit schrikt agrariërs alleen maar meer af om de stap van omzetting te nemen. Daarnaast komt het voor dat gemeenten helemaal geen ondersteuning geven bij de functieverandering.

Verbeterpunten

Een snelle oplossing voor de problematiek rond particulier natuurbeheer is een betere voorlichting over de regelgeving en de mogelijkheden. Berichtgeving in de landbouwpers over omzetting zou in een positiever daglicht gezet moeten worden en er moet duidelijk gemaakt worden dat de aanleg van bos geen beperkingen geeft op de bedrijfsvoering van het eigen bedrijf en omliggende bedrijven. Verder moet de regelgeving duidelijk aan de deelnemers worden gecommuniceerd en deze regelgeving moet niet tussentijds worden veranderd. Zo is beloofd dat de SBL-subsidie geheel belastingvrij zou zijn, maar nu moet er toch belasting over betaald worden. Ook in Programma Beheer schijnt dit nog niet te zijn vastgelegd. Hierdoor komt de overheid als onbetrouwbaar over op de agrariërs en dit werkt niet stimulerend. Daarnaast is de regelgeving vaak te bureaucratisch en niet praktisch genoeg. De regelgeving moet praktischer gemaakt worden en niet vanachter een bureau ontworpen worden. Er zou meer overleg met het veld moeten worden gepleegd. Verder zou de regelgeving simpeler gemaakt moeten worden en soepeler moeten worden gehanteerd. De huidige regelgeving roept weerstand op waardoor mensen niet overgaan tot particulier natuurbeheer.

Melkveehouderij, in omzetting, gedeeltelijke omzetting (grasland)

Achtergrond

Dit interview vond plaats met de heer Geertsma in Harich (Fr). De heer Geertsma had een melkveehouderij en schapenhouderij met een oppervlakte van 33 hectare. Op dit moment is het melkvee verkocht, een gedeelte van het land zal worden verkocht; 11 hectare zal worden behouden voor schapen en jongvee en 1,6 hectare zal wordt omgezet in natuur.

De heer Geertsma heeft 28 jaar op het bedrijf gewerkt, maar omdat er geen opvolger is en het zakelijk en financieel gezien tijd was om te stoppen, zijn de melkkoeien verkocht. Ook de verscherpte regelgeving die voor irritaties zorgde, heeft ertoe geleid dat de heer Geertsma is gestopt met het houden van melkvee. De heer Geertsma vond zich eigenlijk te jong om nu al te stoppen, maar anderzijds was het tijd om iets anders te gaan doen en een nieuwe uitdaging te zoeken. De omzetting van landbouwgrond in natuur was één van de dingen die op zijn pad kwam en dit wordt nu geprobeerd. De heer Geertsma heeft hier geen moeite mee en het levert geld op.

Advisering

Het idee om een gedeelte van het land om te zetten in natuurterrein is afkomstig van de Agrarisch en Particulier Natuurbeheer Vereniging 'Bosk & Greide', een vereniging die in de omgeving actief is. Bosk & Greide is op dit moment bezig om een aantal oude wandel- en fietspaden in het gebied in ere te herstellen. In het bos dat achter de boerderij van de heer Geertsma ligt, loopt zo'n oud wandelpad, dat door de aanleg van een autoweg is afgesneden. De natuurvereniging zou het pad willen omleiden over een perceel van de heer Geertsma. Dit is het perceel dat nu omgezet gaat worden in natuur. Dit perceel is daarnaast minder geschikt voor landbouw door de ongunstige vorm met veel hoeken en door nattere en drogere plekken. Daarnaast wordt er een goede financiële vergoeding gegeven voor natuur.

Bosk & Greide wilde het perceel zelf kopen voor de aanleg van het wandelpad, maar de prijs die geboden werd, was te laag. Door de subsidie aan te vragen en het land zelf te beheren, werd meer verdiend. Daarom is besloten het land zelf te beheren. Daarnaast blijft het land nu in eigendom. Het is voor de heer Geertsma erg belangrijk dat hij op het bedrijf kan blijven wonen. Het bedrijf ligt midden in de natuur en de heer Geertsma wil het nog mooier maken door de aanleg van een kikkerpoel en van bloemrijke perceelranden. Er is niet voor gekozen om al het land om te zetten. Dit is niet omdat het dan later niet meer te verkopen is, want zover denkt de heer Geertsma nog niet vooruit, maar omdat de heer Geertsma nog wat vee wil houden en niet met de beperkingen van het houden van vee op natuurland wil werken. De heer Geertsma vraagt zich ook af hoe lang de overheid de subsidies voor de omzetting in natuur nog kan financieren nu het geld op is. De rest van het weiland wordt verkocht omdat het meer geschikt is voor landbouw dan voor natuur en omdat het ingesloten is door landbouwgrond.

Informatiebronnen

De heer Geertsma is door leden van deze vereniging doorverwezen naar een zitting die in het gebied werd gehouden door SBNL. SBNL hield in het gebied een zitting voor het verlengen van lopende contacten. De heer Geertsma heeft hier informatie ingewonnen over particulier natuurbeheer. Daarnaast is gebruik gemaakt van informatie uit kranten, van een vriend die zich hier mee bezighoudt met de agrarische sector en een bevriend bestuurslid van de NLTO. Verder heeft de heer Geertsma met verschillende mensen gepraat over particulier natuurbeheer en de bedrijfsbeëindiging.

De aanvraag voor subsidie en de bestemmingswijziging zijn geheel geregeld door SBNL. De heer Geertsma houdt zich niet bezig met de verdere gang van zaken. De aanvraag is op dit moment ingediend en men wacht nu op goedkeuring. Er waren voor de inrichting van het perceel verschillende mogelijkheden. Er kon gras, heide of struiken worden geplant. Er is gekozen voor gras, omdat het perceel dan nog te gebruiken is voor beweiding met schapen. Verder is er een aanvraag ingediend voor de aanleg van een kikkerpoel en voor een aantal percelen is in de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer een aanvraag ingediend voor bloemrijk randenbeheer. De heer Geertsma wil graag beginnen met de inrichting van deze elementen en wacht op de goedkeuring. Over aanleg, inrichting en onderhoud is advies ingewonnen bij SBNL. Dit advies zal worden opgevolgd. De inrichting van het wandelpad zal de heer Geertsma overlaten aan Bosk & Greide. De inrichting van de kikkerpoel zal zelf worden uitgevoerd, omdat de heer Geertsma hiervoor niet afhankelijk wil zijn van subsidies en de bijbehorende regeltjes. Het duurt lang voor er toestemming is, het levert weinig op en het geeft een hoop gezeur. De heer Geertsma wil eigenlijk niet wachten op dit soort dingen en wil niet gebonden zijn.

Leermomenten

Er zijn een aantal dingen die de heer Geertsma zijn opgevallen aan de opmerkingen uit zijn omgeving over de bedrijfsbeëindiging en particulier natuurbeheer.

- Een boer moet zich niet te veel aantrekken van wat anderen denken en vinden. Sommige mensen zijn hier wel gevoelig voor. Veel mensen zijn bang dat ze niet meer bij de groep horen als ze stoppen met het bedrijf. De heer Geertsma is altijd ruimer dan alleen op agrariërs gericht geweest en heeft hier geen problemen mee.
- Als een boer plezier heeft in het boeren, dan moet hij geen particulier natuurbeheer willen doen. Maar als hij andere interesses heeft, dan is natuurbeheer een optie. De uitdaging van het houden van melkvee was voor de heer Geertsma weg, en nu is het weer spannender geworden. Daarnaast heeft de heer Geertsma nu tijd om andere dingen te doen.
- De heer Geertsma waarschuwt dat men negatieve reacties kan krijgen over particulier natuurbeheer en bedrijfsbeëindiging. Daarnaast is er afgunst en vragen mensen zich af of het allemaal zo maar kan. Blijkbaar wordt het gezien als een luxe om het bedrijf te stoppen en iets anders te beginnen.

Overwegingen

Dhr Geertsma heeft een goed gevoel over de omzetting en de bedrijfsbeëindiging. Als hij het over zou kunnen doen, had hij het misschien eerder gedaan, toen de grondprijzen nog hoger waren.

Melkveehouderij, in omzetting, gedeeltelijke omzetting (grasland)

Achtergrond

Dit interview vond plaats met de heer Visser in Wijckel (Fr.). De heer Visser heeft een melkveehouderij met 50 hectare land, 75 melkkoeien en 55 stuks jongvee en schapen. Het bedrijf wordt door een medewerker gerund en de heer Visser houdt zich voornamelijk bezig met het opkopen van vee van bedrijfsbeëindigers in het hele land. De opfok van jongvee zal afgestoten worden en melkkoeien zullen in de toekomst worden aangekocht.

Een klein gedeelte van het bedrijf zal worden omgezet in natuur. Het betreft een polderdijkperceel van 0,86 hectare langs het riviertje de Ee. Dit perceel is twee jaar geleden door de heer Visser gekocht omdat de eigenaar van dit perceel recht van overpad heeft over de percelen van de heer Visser. Het perceel is niet geschikt voor landbouw door de ongunstige vorm, het kleine oppervlak en door hoge waterstanden. Het perceel had hoge waterschapslasten en bracht veel werk met zich mee. De vraag speelde hoe dit perceel rendabel gemaakt kon worden. Het was daarbij aantrekkelijk om het om te zetten in natuur.

Advisering

Het waterschap vroeg de heer Visser om een sloot over zijn land om te leggen. Op dit perceel wordt een plas-berm aangelegd waarvoor een waterbergingspremie wordt ontvangen. Hierdoor is de heer Visser op het idee gekomen om de polderdijk en drie andere percelen voor natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer te gaan gebruiken. Daarnaast is hij door de Agrarisch en Particulier Natuurbeheer Vereniging 'Bosk & Greide' en de plaatselijke jager en vogelvrijwilliger op dit idee gekomen.

Via Bosk & Greide is de heer Visser in contact gekomen met SBNL. SBNL heeft eerst een algemene inventarisatie op de polderdijk hebben gedaan en daarna is een specialist geweest om te kijken wat er precies in de situatie past. Hierop is de pakketkeuze, half natuurlijk grasland, gebaseerd.

Naast de polderdijk en het perceel met de slootomlegging en plas-berm, wordt er op nog twee percelen subsidie aangevraagd voor agrarisch natuurbeheer (SAN). Deze percelen zijn ook niet geschikt voor landbouw, omdat deze niet zijn geëgaliseerd en er geen graslandverbetering heeft plaatsgevonden. Waarom deze percelen niet worden omgezet naar natuur (SN) is de heer Visser niet bekend. Dit is niet door SBNL aangegeven of aangeraden. Op deze percelen is de pakketkeuze kruidenrijk grasland aangevraagd.

De bestemmingswijziging en subsidieaanvraag worden door SBNL gehanteerd; de heer Visser is hierbij verder niet betrokken. De aanvraag is nu ingediend bij LASER en men wacht op goedkeuring. Ook het contact met het waterschap loopt nu via SBNL. Er is voor de polderdijk geen aanleg en inrichting nodig; het onderhoudsplan is door SBNL opgesteld. Hierin staat dat het perceel 2 keer per jaar gemaaid moet worden en het gras afgevoerd moet worden. Verder mag het perceel af en toe beweiden worden. Het gras zal waarschijnlijk worden gehooïd voor de droge koeien of naar de grasdrogerij worden gebracht en verkocht.

De belangrijkste vragen die de heer Visser had bij de omzetting naar natuur waren of het land geen beperking voor het bedrijf gaat vormen. Daarnaast is het belangrijk dat het land in de MINAS boekhouding nog wel meetelt. Verder was het van belang dat het geld opleverde.

Vlakbij het bedrijf ligt een stuk moerasland van Natuurmonumenten. Het aanzicht van dit land vindt de heer Visser vreselijk. Verder is de heer Visser met een aantal burens bezig om het waterpeil in het aan deze Natuurmonumenten grenzende percelen naar beneden te krijgen voor landbouwdoeleinden. Volgens de heer Visser is het te duur om deze percelen te verkopen en andere percelen hiervoor terug te kopen.

De polderdijk was geschikt voor omzetting. Dit speelt niet bij de andere percelen. Als de subsidie niet wordt toegekend, zal er samen met SBNL naar andere opties gekeken worden.

Melkveehouderij, omzetting voltooid, gehele omzetting (bos)

Achtergrond

Dit interview vond plaats met mevrouw. Raven in Oudemolen (Dr.). Het bedrijf van familie Raven was tot 1993 een melkveehouderij met 40 hectare land. Een groot gedeelte van het land was in bezit van de Familie Lindhorst-

Homan, een grootgrondbezitter in het dorp. De boerderij was eerst ook eigendom van deze familie, maar is in 1971 aan de familie Raven verkocht. Daarnaast werd land gepacht van Staatsbosbeheer. Het bedrijf had een perceel van 5 hectare in eigendom in Gasteren en 13,5 hectare in Oudemolen. Dit laatste perceel is pas in 1990/1991 aangekocht.

Het melkveebedrijf is in 1993 beëindigd door de ziekte van de heer Raven en omdat er geen geïnteresseerde opvolger was. Verder werden de kansen voor de melkveehouderij in Denemarken beter ingeschat wegens de mestwetgeving dan in Nederland. De ligging van het bedrijf in het Drentse Aa-dal was toen geen reden tot bedrijfsbeëindiging. Het perceel van 5 hectare in Gasteren werd verkocht aan BBL en dit is beheersgrond geworden. Het bedrijf werd voortgezet met schapen. Dit werd ook beëindigd na het overlijden van de heer Raven in 1998. Ondertussen was de procedure van functieverandering van het perceel van 13,5 hectare in gang gezet. De familie kon gebruik maken van een subsidieregeling voor het onttrekken van grond aan de landbouw en het advies was gegeven om hierin bos aan te planten.

Advisering

Het was voor de familie Raven geen optie om het land braak te laten liggen en men wilde het land niet verkopen, maar in eigendom houden. Daarnaast leek het land minder geschikt voor landbouw waardoor het niet voor verkoop in aanmerking kwam. Door het aanplanten van bomen was er een mogelijkheid om inkomen te verkrijgen uit dit perceel. Mede hierdoor kon de familie Raven op het bedrijf blijven wonen.

De aanvraag is in 1996 ingediend en in 1997 zijn de bomen geplant. Dit perceel is gelegen tussen een weg en het spoor. Verder is het perceel ingesloten door een bos aan de overzijde van de weg en er ligt een strook bos aan de achterkant. Het aanleg van bos paste dus in de omgeving. Van het perceel is 13 hectare ingeplant met bomen (eiken, berken, beuken, jeneverbes, etc) en 0,5 hectare is braak gelaten, onder andere in verband met de verkeersveiligheid. Er is in de percelen ruimte gelaten voor de aanleg van kikkerpoelen, maar dit is niet gebeurd. De subsidie hiervoor is niet interessant genoeg om hier aan te beginnen.

De bestemmingswijziging en aanvraag voor de subsidieregeling zijn door Eelerwoude gehanteerd. Zij hebben met de gemeente contact opgenomen over de eisen die werden gesteld. De gemeente heeft zonder veel problemen toestemming gegeven voor het aanplanten van bos. Er is door Eelerwoude een plan opgesteld over de aanplant en het soort bomen dat geplant werd. Dit is in samenwerking geweest met de Stichting FACE. Het bos is door de Stichting FACE gecertificeerd. De stichting komt twee keer per jaar controleren en dat is het enige moment dat mevrouw Raven op het perceel komt.

Er wordt geen onderhoud gepleegd in het perceel, hoewel het nu rommelig is. Volgens mevrouw Raven mag er van de Stichting FACE geen onderhoud worden gepleegd en zullen de bomen het onkruid vanzelf overschaduwen als ze groot genoeg zijn. Er zijn geen paden meer te onderscheiden in het perceel en het bos is daarom niet toegankelijk. Er is wel wild in het gebied die in het bosperceel grazen en zo misschien zorgen voor natuurlijke dunning.

Volgens mevrouw Raven moet men wel van de natuur houden om land om te zetten in bos, maar het is wel jammer dat mensen er nu niet van kunnen genieten. Zelf komt mevrouw Raven er nooit en vindt het prima dat het perceel niet veel tijd, geld en werk kost.

Bijlage 3 Lijst met mogelijke vragen

Regelgeving

Algemeen

1. Is de omzetting van landbouwgrond naar natuur permanent?
2. Welke mogelijkheden zijn er? Waarin kan mijn landbouwgrond worden omgezet? (natuur, bos, landgoed). Welke vergunningen heb ik nodig?
3. Kan elke boer aanspraak maken op een subsidie voor functieverandering? Wat zijn de voorwaarden om voor subsidie in aanmerking te komen?
4. Hoe lang loopt de Subsidieregeling Natuurbeheer?
5. Waarom zijn er sinds 1 januari 2000 nieuwe regelingen voor natuur- en landschapsbeheer ontwikkeld?
6. Welke instantie is verantwoordelijk voor de uitvoering en controle?
7. Welke instantie is het aanspreekpunt?
8. Wat gebeurt er als na 30 jaar de subsidie afloopt?
Wat zijn de planologische risico's?

Eigen situatie

9. Kan ik mijn landbouwgrond omzetten naar natuur? Wat zijn de mogelijkheden in mijn gebied?
10. Welke subsidiemogelijkheden en regelgeving van landschaps- en natuurbeheer geldt er voor mijn situatie (Programma Beheer, Natuurschoonwet, boscertificaten, groenfonds)?
11. Kom ik bij de aanleg van natuur of een nieuw landgoed in aanmerking voor subsidie via de Subsidieregeling Natuurbeheer en zo ja, geldt dit voor alle onderdelen? Welke beheerspakketten zijn van toepassing en zijn er beperkingen op subsidiesoorten en pakketten (wat is de kans van toewijzing)?
12. Komt mijn agrarisch bedrijf dat volgens de RBON is begrensd als 'beheersgebied' in aanmerking voor functieverandering?
13. Ik kom in aanmerking voor de Subsidieregeling Natuurbeheer. Wat moet ik nu doen?
14. Het land wordt gepacht, het land is niet in eigendom, wat zijn de mogelijkheden?
15. Het land ligt aan de rand van een stad, wat zijn de mogelijkheden?
16. Wat zijn de risico's als ik het natuur resultaat niet haal? Wat gebeurt er als de door mij gekozen beheerspakketten niet gerealiseerd worden binnen de gestelde termijn?
17. Ik wil van verschillende verspreid liggende percelen de functie veranderen, mag dat?
18. Mijn percelen liggen in een regio waar een Natuurgebiedsplan voor is vastgesteld. Kan ik daar op korte termijn een landgoed realiseren?
19. Kan ik als particulier ook subsidie krijgen als ik een weide van circa 1500 m² aanplant en inricht als een bosje/parkje?

Bedrijfsvoering

20. Kan natuurbeheer onderdeel uitmaken van de bestaande bedrijfsvoering? Welke praktische uitvoering van de regelgeving is van toepassing op mijn bedrijf?
21. Welke gevolgen zal de omzetting van landbouwgrond in natuur hebben voor mijn bedrijfsvoering en bedrijfsomvang?
22. Welke gevolgen zijn er door omzetting te verwachten wat betreft MINAS, arbeid, rantsoen, veebezetting, beweiding, machines, landbouwkundige kwaliteit, ligging terrein, verlies van land, etc?
23. Welke gevolgen zal de omzetting hebben voor de voortgang van het bedrijf? (opvolger aanwezig?/stoppen?) Welke gevolgen heeft het voor mijn tijdsbesteding?
24. Wordt openstelling van mijn terrein door de omzetting vereist?
25. Welke eisen worden er aan mijn inzet en kennis gesteld? Het omzetten van mijn land naar natuur spreekt mij wel aan maar ik heb weinig verstand van het beheren van natuurterreinen.

Sociale gevolgen

26. Kunnen mijn eventuele opvolgers en ik plezier beleven aan natuurbeheer?
27. Wat vindt mijn directe omgeving van de functieverandering? Welke gevolgen zijn er te verwachten voor omliggende bedrijven en landerijen? Mijn buren vrezen dat hun bedrijf schade zal ondervinden omdat ik blijvend natuur ga ontwikkelen en beheren op mijn akkers.
28. Welke gevolgen heeft het voor mijn sociale leven en dat van mijn vrouw en gezin? Mijn leven gaat ingrijpend veranderen, hoe ga ik daarmee om?

Financiële en fiscale gevolgen

29. Kan ik mijn inkomen veiligstellen? Welke mogelijkheden zijn er? Wat zijn de gevolgen voor inkomen en vermogen?
30. Welke kosten zijn er verbonden aan omzetting? (arbeid, ingehuurd arbeid, verlies van productiemiddelen)
31. Wil ik de eigenaar blijven van mijn grond? Wat zijn de gevolgen voor mij als ik eigenaar van de grond blijf? Zijn er mogelijkheden tot verkoop van deze grond en aan wie?
32. Heb ik plannen om de grond of mijn bedrijf te verkopen? Wat zijn de gevolgen van omzetting voor deze verkoop?
33. Welke financiële gevolgen krijg ik mee te maken (waardedaling land, gevolgen voor verkoop land/bedrijf, financiering van omzetting in natuur, gevolgen voor inkomen)?
34. Welke fiscale gevolgen zijn er te verwachten bij omzetting (overdrachtsbelasting, omzetbelasting, onroerend zaak belasting, waterschapslasten, inkomstenbelasting)?
35. Hoe wordt de vergoeding bepaald en wanneer en hoe wordt deze uitbetaald?
36. Hoe wordt de waardedaling van het land vergoed?
37. Welke gevolgen heeft het voor inkomsten uit andere bronnen (vb subsidies) en fiscale gevolgen?

Risico's en valkuilen:

De omschakeling van landbouw naar natuur is niet geheel zonder risico. De meeste risico's en valkuilen zijn moeilijk in geld of kans op mislukking uit te drukken.

Houdt onderstaande zaken goed in de gaten:

1. Benut de Subsidieregeling Natuurbeheer als hulpmiddel ter ondersteuning van de functieverandering; niet met als doel vergoedingen te innen.
2. Voorkom dat het natuurbeheer na de functieverandering te intensief of te gecompliceerd is; eenvoudig en goedkoop beheer in combinatie met een gelijkblijvend of iets beter inkomen heeft de voorkeur.
3. Grond is en blijft waardevast, los van het gebruik. Grondeigendom is, ook in combinatie met natuur is een belegging met weinig risico.
4. Als na dertig jaar de waarde van de grond nog steeds stijgt, dan profiteert een perceel met de functie natuur daar minder van dan een perceel landbouwgrond.
5. Functieverandering is uit economisch oogpunt geen goede keuze. Een kosten-batenanalyse leert dat het geld kost. Als u echter uw persoonlijke doelstellingen combineert met diverse wet- en regelgevingen en met de Subsidieregeling Natuurbeheer dan kan functieverandering in uw situatie de perfecte oplossing zijn.
6. Natuurontwikkeling kan op de buurt ongewenste effecten hebben door bijvoorbeeld verspreiding van onkruidzaden en wildschade.
7. Het ministerie van Landbouw werkt per subsidie met jaarbudgetten. Voor de Subsidieregeling Natuurbeheer is er een budget voor beheerssubsidie, landschap, inrichting, recreatie, functieverandering, beheer gekoppeld aan functieverandering, blijvend bos buiten natuurgebieden en effectgerichte maatregelen. Op het moment dat u een subsidieaanvraag indient, kan het jaarbudget op zijn. Uw aanvraag wordt dan afgewezen. U kunt het volgende jaar opnieuw een aanvraag indienen.
8. De provincies leggen in Natuurgebiedsplannen vast waar welke natuurontwikkelingspakketten zijn toegestaan. Per pakket stelt de provincie een quotum vast. Als het quotum is opgebruikt, kunt u voor die specifieke natuursoort geen subsidie meer aanvragen. Overleg vooraf met LASER welke pakketten nog beschikbaar zijn.
9. Een aandachtspunt bij het veranderen van landbouwgrond naar natuur is het planologische effect. Bos buiten de bebouwde kom valt onder de Boswet en moet op die plaats altijd bos blijven. Alleen bij zwaarwegende maatschappelijke belangen kan er eventueel definitief worden gekapt. Ter compensatie moet op een andere locatie nieuw bos worden aangeplant. Bij aanplant van een nieuw bos kan ontheffing van de herplantplicht worden aangevraagd. Het bos valt dan niet onder de Boswet.

(aangepast van SBNL op de webpage www.zibb.nl)